

Les Bibliothèques Virtuelles Humanistes

Extrait de la convention établie avec les établissements partenaires :

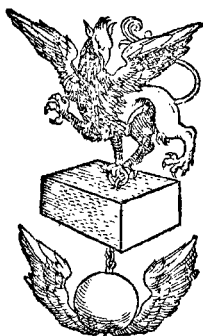
- ces établissements autorisent la numérisation des ouvrages dont ils sont dépositaires (fonds d'Etat ou autres) sous réserve du respect des conditions de conservation et de manipulation des documents anciens ou fragiles. Ils en conservent la propriété et le copyright, et les images résultant de la numérisation seront dûment référencées.
- le travail effectué par les laboratoires étant considéré comme une « oeuvre » (numérisation, traitement des images, description des ouvrages, constitution de la base de données, gestion technique et administrative du serveur), il relève aussi du droit de la propriété intellectuelle et toute utilisation ou reproduction est soumise à autorisation.
- toute utilisation commerciale restera soumise à autorisation particulière demandée par l'éditeur aux établissements détenteurs des droits (que ce soit pour un ouvrage édité sur papier ou une autre base de données).
- les bases de données sont déposées auprès des services juridiques compétents.

IA·SADO· LE TI

DE LIBERIS RE-
CTE INSTITV
ENDIS,
LIBER.

VIRTUTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,

1533.

IAC SADO-

LETI AD GVLI

ELMVM BELLAIVM

*Langeum, De liberis rectè in-**Situendis Liber.*

VRIPIDIS est, in An-
dromacha opinor, nō tam
formam foeminae, q̃ uirtu-
tes esse quæ delectent con-
iugem. Te uerò Guliel-
me Bellai, optime amico-

rum omnium, quanta oportet affici uolu-
ptate: qui eam uxorem nuper duxeris, cu-
ius ad egregias animi uirtutes atque dotes
species ac forma adiuncta sit, digna electis-
simis moribus: quos habuit quidē illa unde
disceret, nata in familia nobilissima, & in eis
educta quotidianæ uitæ consuetudinibus,
quæ splendorem & elegantiam optimi ge-
neris apprime redolerēt. Sed tibi certè con-
tiguit ex tui animi sententia, ut talem habe-
res, qualem semper optasti. Nam cum etiam
tu antiqua nobilitate, & clavis maioribus
procreatus, plura, ac multò præstantiora

A 2 *ornamen*

ornamenta tibi ex uirtute acquisiueris, ijs
quæ à natura & à fortuna multa ac magna
accepisti. Sanè fuit æquū, ut sociam thori,
atque uitæ eam tibi adiungeres, cuius inge-
nium & uirtus tuis humanissimis moribus
responderet. Maximè autem in hoc laudan-
da F R A N C I S C I Regis nostri sapientia
est, & consilium summo principe dignum,
qui quod cæteri ferè in equis & canibus,
ipse præcipue in uiris facit, ut prouidentia
omnem adhibeat, quò ex spectatis utrinq;
generibus electi in hoc sanctum fœdus ma-
trimoniū conueniant, ut ex bonis parenti-
bus nascatur progenies, quæ postea & Re-
gi, & patriæ possit esse utilis. Etsi in eo præ-
terea necessaria esse disciplina quædam ui-
detur, quemadmodum domi alii atque insti-
tui debeant pueri atque adolescentes. Quo-
de genere nos, cum nuper nescio quid con-
scripsissemus, uiam patribus, & rationem
ostendere conati, qua bene atq; ingenuè eru-
dire liberos possent, statuimus tibi deferre
hoc munus, quod futurum esset monumen-
tum nostri in te amoris: & si tu minime o-
mnium huius quidem præceptionis indi-
geas, Quis enim est, de instituendis recte li-
beris

beris scribere aliquid uolens, qui non plura
 & potiora domi uestre huiusce generis do-
 cumenta reperiāt, quā ipse ad instruendum
 alios possit afferre. In quo sæpe solitus sum
 mirari parentis uestri felicitatem, an uirtu-
 tem, an uerius dicam utrunq; qui cū plures
 sustulerit, alueritq; liberos, sic eos omneis
 equaliter artibus optimis, & præclarissimis
 moribus expoliuit, ut cuncti ex eadē quasi
 forma humanitatis, simul ac dignitatis con-
 flatī, & quodam modo excusi esse uidean-
 tur. Sed tamen non inacceptū tibi fore hoc
 animi mei studiū sum arbitratus, quod &
 iucundum amicitia, & opportunum recens
 tuum coniugium facturum sit; E' quo Deū
 immortalem precari nō desino, ut te gigne-
 re prolem eam contingat, quæ paternam &
 auitam uirtutis imaginem in omni posteris-
 tate possit propagare. Verūm ut ad ipsum
 iam sermonem de liberis recte instituendis
 ueniamus: Cum federem olim in meridie
 domi ociosus, nescio quid tum de meis stu-
 dijs cogitans, accessit ad me Paulus Sado-
 letus, adolescens sanè quàm deditus studijs
 honestissimis, quē ego fratris filiū, traditum
 mihi à patre, in filij educans loco, omnibus

eum instituere contendebam & literis bonis, & moribus. Quem tamen laborem leuē mihi & iucundum faciebat, cum summum eius ingenium, tum uoluntas natura & consuetudine iam ad omnem optimam partē, rationemq; propensa. Is tunc cum introisset ad me aliquantū tēporius quā solebat, (erat enim tempus diei certum cōstitutum, quo audiebat quotidie de me Aristotelis Ethica) Sic eum interrogare ingressus sum.

I A C O B V S. Quid est Paule quod te huc tam maturē; num te fefellit hora; aut aliud quid fortē apportas noui; P A V L V S. Nihil quicq; magnopere Patruē mi, aut si non tam huius quā in corpore fit, q̃ sanctioris in animo generationis & meae pietatis erga te proprium nomen quæritur, longē iustius mi Pater. Sed ego ad te accessi prudens aliquantō maturius, non ipse aliquid apportans noui, sed expectans potius à te.

I A C. Quid istuc quod expectas; age, exprope, nihil enim recto studio tuo abnuet unq; uoluntas mea, P A V. Scio ego istuc, etiam te tacente, mi Pater; facile enim mihi declarat res ipsa. Sed modò percunctanti mihi cum cubicularius dixisset ocium tibi esse, nō in-

opportu

opportunum sum arbitratus petere à te, ut de instituenda recte adolescentia ea mihi in unum praecepta componeres, quæ sparsim & inter cise sepe edere es solitus: cupio enim habere mecum tanq̃ commentarium præceptionum huiusmodi, è quo ipse me conformare ad uirtutem possim, ut talis fiam, qualem tu me esse uis. Sed hoc nisi molestum est, & si non aliud quid anteuertendum putas. I A. Mihi molestum: aut aliud quid anteuertam: an est quicquam omnium rerum qd̃ malim, quàm te & optimū, & doctissimum esse: Sic enim puto te hoc querere, ut quod & ad bonos mores attinet, & quod ad literas bonas, totū tibi id à me explicari cupias. P A V. Istud ipsum est quod ego cupio. I A. Atqui Paule si rē tractare, & exequi ordine suo uolumus, ab ipsa pueritia exordiendum est. Nemo enim institui recte potest adolescens, qui nequiter fuerit educatus puer: nā ut radix indolem ingeniumq̃ arboris, sic bene moratam & compositam adolescentiam pueritia ipsa producit. Hoc primum tempus ætatis, quod imprimis lubricum est, atq̃ anceps, minimè est omnium legibus, his quibus nūc utimur, animaduer-

sum atq; tractatum, neq; adhibita cura, ut id publice excolatur, cum maxime in eo uno ciuium boni mores, & ciuitatum salus constituta sit. De actionibus & cōtrouersijs inter sese ciuium accuratè iura cōstituta sunt: in quo autem fermè sunt omnia, de genere uitæ eligendo, de educatione liberorum, de officio parentum, de uirtute, de moribus, quas quēq; sequi artes, & quas reñcere conueniat, mirum silentium est, præterq; si qua sunt Pontificio iure ad doctrinam uirtutis ac religionis præcepta iuuentuti, uel generi potius certo, ijs uidelicet qui sacris initiati sunt, nec tamen ea ordinatim, neq; à pueris, ut potius innuisse præclara quædam, q̃ diligenter exposuisse uideantur. Græci diligentiores: nec tam in agēdo præcipiendoq; ea quæ sunt uirtutis: (in hac enim laude nulli omnino nationi neq; generi prisci illi maiores nostri concessere: quod ueterū rerum monumēta perspicuè indicant) quàm in conseruando & tradēdo posteris ea quæ optime essent statuta. Cū apud nos & XII. tabularum lex totius æquitatis ac iuris feminariū, & uetera omnia plebis scita, S. consulta, magistratuum edicta, nouorum iuris-

consulto

consultorum infinita quadam ubertate & redūdantia iam diu offusa & oblitterata sint. At me hercule apud Græcos non modo Draconis ac Solonis ueteres quàm plurimæ leges, uerum etiam Lycurgi rhetræ, ut illi appellant, cōseruatae per quàm diligēter sunt. Quod eò est miserabilius, quòd ille bonam partem legum suarum, non in tabulis, sed in mentibus atq; animis ciuium suorum inscripserat, ut usu, non scriptura perdiscerentur. Redeo ad Solonem, cuius legibus sic ad unguem & propè curiose omnia perscripta sunt, quod ad educationem quidem attinet puerorū, nihil ut omnino, quod ad eā spectet rationē, omissum sit. Est enim ille quæcunq; etiā minima tenuissimè persecutus, qua de gymnasijs, qua de pedagogis, quota diei hora, quosq; ad ludī magistros ueniendum esset, quo etiam uestitu & comitatu incedendum; ac ne illud quidem prætermissum, ut cum procederent in publico, intra pallium manus cōtinere deberent. His, ut mea opinio & coniectura fert, nequaquā indiligētius maiores nostros illos ueteres accurauisse, quæ ad disciplinam iuuentutis facerēt, existimandum est; nam &

illæ in campo quotidianæ exercitationes
hoc declarât, & tempus militiæ præscriptũ,
& gerendi mutandiq; uestitus diuisa tem-
pora, cum à prætexta ad togam puram, inde
ad togam uirilem transitus esset, quæq; hu-
iuscemodî multa, non tam ex antiquis legi-
bus, quarum scriptura interijt, quàm ex an-
nualium monumētis & rerum gestarum hi-
storia seligere licet: quibus promptũ est co-
gnoscere, ex illis disciplinæ bonæ semini-
bus, atq; illa tanquam noualium agrorum,
sic recentium animorum diligente cultura,
eas uirtutum & morum optimorum fruges
fuisse effusas, quibus prisca ætas redundauit.
Nos ista cõtemnimus scilicet, curamq;
penitus liberorũ parentum permittimus ar-
bitrio. Ast quotusquisq; est q sapiat recte?
& aut liberos studeat effici quàm optimos,
aut etiam id si uelit, nouerit tamen modum
& uiam instituendi: non ne ignaris plerũq;
hominum mentibus lumen à legibus præ-
ferri oportuit, quo & uolentes docerentur,
& cogerentur inuiti? Nunc in hac pertur-
batione uitæ atq; morũ, mihi uenit in men-
tem canticum illud quod usurpatum olim
apud ueteres, cum esset laus iam priscorum
tempo

temporum unà cum Rep. & libertate Pop. Rom. profligata, nostra ætate instaurari uideo, P A V. Quod nam id est? I A. Aetas parentum peior auis, tulit nos nequiores, mox daturos progeniẽ uitiosiore, P A V. Iam meminĩ Horatianum. I A. Iam illud maximum uinculum in legibus Solonis, ad continendos patres in officio, atq; uti liberorũ curam secundum præscriptum legis gererent. Quandoquidem, si prætermisissent, & uel avaritiã uel scelere compulsi uiolassent sententiã legis in educandis atq; instituendis liberis suis, propositæ erãt poenę, & grauis iudiciĩ metus, ad qd̃ eos adduci à quolibet uolente, & nomen deferri illiusmodi patris licebat; legitima quoque illis adempta, quæ naturę lege quadam atq; humanitatis patri debeat filius; nam nec colere illum talem cogebatur, nec reuereri, nec sustentare suis opibus egentem aut debilem. Deniq; qui parentis boni officio in filium usus non esset, in eum noluit lex ullum à filio pietatis & grati animi officium sua autoritate extarre. Illud unum excepit, sanẽ quàm humanẽ, ut defuncto eiusmodi patri, iusta tamen filius faceret; cum in eo nõ ullum cõmodum
ageretur

ageretur parentis. Sed illa pietas naturæ, ipsiq; humanitati debita redderetur. Sed quorsum hæc? ut intelligas Paule magnam huiusce primæ ætatis curâ rationemq; ducendam esse à sapientissimis fuisse iudicatum; ut quæ uestibulū quodam modo uitæ sit, totamq; annorum consequentium quasi formam quandam & ædificationem præferat. P A V. Sanè persuasum mihi habeo optimo hæc ab illis consilio instituta fuisse, quæ & rationem bonam in sese habeant, & egregiam cæteris omnibus utilitatem afferre uideantur; quò etiam magis cupio explicari mihi ea à te, & sub unum quasi aspectum pueritiam cum adolescentia constitui; non enim mihi hoc soli, sed pluribus fortasse erit emolumento. I A C. Benè ominaris Paule, itaq; est faciendū; & quoniam omnium rerum bonarum principia ab Deo immortalī ducenda sunt, ambo eum uenerantes obsecremus, ut uolens & propitius adsit nobis, sibiq; grata, & reliquis utilia iubeat à nobis proferri. P A V. Sic agamus. I A C. Est igitur huius nostræ præceptionis ratio in duas diuisa partes. Altera in moribus pars, Altera in literis tota consistit. Mores pertinent eò,

ut quod

ut quodcuncq; fiet dicetur ue, habeat in sese
 modestiam quandam, ordinemq; agendi ap-
 ptum & conuenientē, in quo splendeat des-
 corum illud, quod non animos modò pru-
 dentium, sed imperitorū etiam oculos dele-
 ctet, moueatq; necessariò in admirationem
 sui. Literarum uerò & artium earum, quas
 uocamus optimas, ea uis est, eaq; natura, ut
 quod caput in nobis est, atq; adeo qd' uerè
 & propriè sumus ipsi, id tanquam inchoatū
 & rude acceptum à natura, ad summā ipsæ
 dignitatem perpoliant, exprimantq; in eo
 formam diuinæ illi similem. P A V. Par est
 præclarū mediūsfidius mi Pater, si quidem
 altera ex parte facit ut similes Deo simus, ex
 altera ut uideamur. I A C. Atqui Paule hoc
 tibi imprimis & maxime animaduerten-
 dum est, hoc penitus tenendum & compre-
 hendendum, non esse nos quod oculis cer-
 nitur hoc corpus, & hanc compactā ex os-
 sibus & neruis molem carnibus contectam,
 cute uestitam; neq; hunc uultum nostri pri-
 mam imaginem, in quo notare signa inte-
 riorum sensuum solemus, atq; animū penè
 ipsum in eo noscere. Sed quo sapimus intus,
 & cogitamus, unde omnis est nobis ratio
 atque

atque consilium, hoc nos homines esse, factum ipsum quidem ad imaginem effectoris sui Dei. Sed obscurum per se & languens, nisi scientiæ & literarum lumen accendat. Iam quod dicebamus rectam educationem in literas & in mores distributam esse, rursus alia diuisione secandū est, quatenus quidem pertinet ad mores : nam literæ continenti ferè cursu gradus habent suos, quorū ex alio ad alium transitus fiat; mores diuisi nec ratione solum, uerum etiam tempore. P A V. Quo pacto? I A C. Non est eorū unum genus, neque simplex tractatio. Aliud enim in moribus profectō est, quod aliena cura & ratione imprimitur in nobis. Aliud quod à domestica mente atq; cōsilio nobis ipsi consciscimus. P A V. Quid amborum ut diuisa tempora sint, non ne una ac eadē est ratio? I A. Quorum alterum cum ratione est, alterum nullam continet rationem, non potest amborum una atque eadem ratio esse. P A V. Cupio mihi hoc fieri planius. I A C. Conabor equidem, quod melius ut possim, simile tibi proponā, in quo intueri imaginem meę rationis possis. Dic ergo tu mihi, uidisti n' Romæ Apollinē illū, qui in xylo positus

ad hortos

ad hortos uaticanos, anteriorem illam ambulationem, & omnem gyrum uiridiorum exornat, cui proximum est Laocoontis simulacrum, ea qua scimus omnes artis præstantia & nobilitate: P A V. Amplum illud signum dicis & procerum, facie augusta hominis plus paulò quàm adolescentis: quod tanquàm sagittā emisit ex arcu, diducto gestu brachiorū, uidetur expectare, an quò intentum fuit telum eò perueniat: in quo lenes illi conatus motusq; corporis, atque oris eximia pulchritudo, summam & opificis artem, & operis gloriam demonstrant. I A. Illud ipsum. P A V. Et uidi sæpenumero, & contemplatus sum. I A. Quæro ergo ex te, si ipse Iouis Apollo filius illa prorsus facie sit, ab eoq; in lapidem omnia descripta sint, oris, & corporis liniamenta, gressus quoq; & motus, nec non uoces, soniq; uerborum, ita ut nihil fieri possit similius, mentis uerò & cogitationis nihil omnino intus sit, dixeris ne tu unā eandemq; rationē Apollinis in Deo & in marmore esse: P A V. Agnosco ὁμώνυμον, & simul uenit in mentē imaginis illius, quam Nube caua tenuē sine uiribus umbrā in faciem Aeneæ finxit, nō
tam Iuno

tam Iuno suis manibus,quàm carmine maximus omnium Poëta. I A. Optimum hoc quidem,& ad id quod dicebamus etiam appositius:cuius ego in memoriã si rediſſem, non habuiſſem neceſſe certare cū Polycleto,& tanquàm addere conari quę ipſius ſtatuarie artı deeſſent ornamenta:cum multò præſtantior ille Polycletus ſimulacrum cuiusmodi querebamus, omnibus abſolutum & perfectum artis ornamentis,nobis effuſiſſet, ſed ſimulachrum duntaxat, hoc eſt quod non mente & uoluntate ſua, ſed imitatione quadã ſolũ moueatur: quod ego te arbitror non eiufdem modi,neque unius generis cum uero ipſo Aenea exiſtimaturũ eſſe: P A V. Minime uerò exiſtimem:iamq; intueri mihi uideor, quæ ſit utriuſq; moris diſtantiã, alter enim extrinſecus inductus eſt, & aliena ratione impreſſus, ſuæ expers rationis,tanquàm inanimatus mos,ueri moris ſimulacrum, & quædam quaſi penicillo in aliena tabula ducta ſimilitudo. Alter quẽ ſua & propria ratio gignit formatq;, conſultò iſtud agens, gnara muneris ſui atq; officij,eademq; continet,quod in priore illo genere nõ accidit:ita hoc ueritas eſt,illud ue-

ritatis

ritatis adumbratio. I A. Nunc mihi tu sapi-
 sis, & ueram insistas rationem, non enim in
 puero, neq; homine pueri simili, qui sit men-
 tis suæ & consilij inops, illa extrinsecus in-
 ducta moris imitatio, aut certi ordinis uim,
 aut uirtutis propriū nomen habet. P A V.
 Assentior. I A. Quin & uocabulis quoque
 ac nominibus rem distinctam esse uideo, qđ
 extraneum illum morem disciplinam uoca-
 mus, proprium autē & nostrum, uirtutem.
 P A V. Quid ita? I A. Disciplina est, assue-
 scere ad alienę uirtutis imperium; uirtus, ad
 suę. P A V. Iam intelligo. Sed quid tandem
 isto more opus, ac non sua potius ratio ad
 informandum optimis moribus hominem
 in unoquoque expectatur? I A. Rem iacis
 Paule difficilem cognitu, iuuenibus præser-
 tim, quos nondum dies, & usus, & rerū mul-
 ta cognitio edocuit, quanta sit consuetudi-
 nis, & quā propē ineluctabilis uis, quo
 etiam non conuenit, neque potest cadere in
 ætatem istam exacta illa & subtilis uirtutis
 notio, quam etiam senecta ætate qui conse-
 quuntur, beati iure appellantur. Sed uobis
 pueris uel etiam adolescentibus scientiæ &
 cognitionis loco persuasio quædam traden-

da est, ut credatis & pareatis maioribus natu, quos tamen existimatione hominū probari intelligitis: nihil enim in laude hominum, bonaq; opinione uersari diu potest, quod abhorreat ab æquo atq; uero. Quantum autem afferat ad uirtutem cōsuetudo, uel ex eo patet, quòd quæ de uirtute philosophia pertractat, ea non à consilio, neque à scientia, sed ex more ipso appellata est moralis: non enim magis corpus tenerum in membris manu fingitur, atq; componitur, quàm animus purus atq; recens in eum discedit morem, in quo instituitur. Quemadmodum enim in stirpibus, sic in hominum animis, quàm diu molles hi sunt, atq; tractabiles, quæuis facile inducitur forma: quæ si postea usu & die callū obduxerit, fit propè immutabilis. Cum autem illud incōmodè natura paratum esse uideatur, ut tantò ante in animis nostris cupiditates rationem anteueniant, omni ope curandū est, ut extraneæ interea cogantur obedire rationi, dum sua & domestica aduentet ratio, cuius tanq; legitimæ domine imperia libentius deinde exequantur: nam si quoad illa abest, nullius cura coercitæ, regnum sibi in animo uin-

dicare

dicare conatę fuerint, & quę libuerit omnia ad uoluntatem gerere, nę frustra post reclamabit, & aduersus illas necquicquā contendet ratio. Ac ut tibi, quanquā adhuc penē puero (annum enim modō ætatis unde uigesimalium attigisti) aliquid tamen aperiā de opere ipso, consilioq; naturę, quando studium me tuum & ingenij bonitas inuitat. Sic habeto, duas in homine esse animi partes, dissimiles natura inter se, & fermē repugnantes: unam rationis, alteram cupiditatis: harum partium ratio perspicax ex sese est, & luminis particeps, mentisq; habet oculum cernentem clarissimē atq; acutissimē omnia: cæca, & luminis penitus expers est cupiditas. Porro harum partium utriq; consiliarij sui adsunt binij: in suadendo unus, in dissuadendo alter. Rationi quidem ipsi atq; menti, honestum & turpe: Cupiditati, iucundum & molestum. Hi cuncti numero sex, cum contubernales sint, & in unis commorentur ædibus, si non cōsentiant & congruant inter se, sed sint turbulenti atque discordes, quas tu ibi rixas atq; pugnas, quos perturbationū motus, quantos fluctus seditionum inesse putas? cū aut tanquā

turpe repellit ratio, quod sibi iucundum cupiditas adsciscit; aut cupiditati molestū est, quod ratio iudicat honestum; clamores intus assidui scilicet, tumultus, praelia. Quæ est igitur uera ratio bene uiuēdi; hæc nimis-
rum, ut sese exæquet cupiditas, & componat rationi, suumq; iucundum cū illius honesto, & cum turpi molestum coagmentet, & construat: quod assuescendo maxime, & agendo, cōmode fit; nihil enim tam iucundum, quàm illud in quo assueueris, esse potest: hoc tu in tuis sodalibus ac socijs, nec nō in eis locis in quibus es alitus, studijsq; quæ pertractas faciliè p te potes Paule existimare, à quibus si quis te auellat, conuertatq; ad familiaritates alias, & ad alia studia, moleste accipias, quod insolitum & inusitatum morem odiosum ducas; ad consuetū uerò cum uoluptate delabare, Quod tantū habet consuetudo & inconsuetudo uirium, ut altera effectrix iucundi sit, molesti altera. Cum itaq; se sic habeat res, contendendum est omni studio parentibus, ut liberos à teneris rectè doceant assuescere. Quanquàm enim mos iste aliena cura impressus, nō uera uirtus est, sed simulacrum imitatioq; uirtutis

tutis: tamen, quemadmodum de Pygmalionis muliebri statua in fabulis traditum est, processu temporis euenit, ut Deorū aliquo beneficio, in spiritum & uitam ueræ uirtutis trāseat. P A V. Nī te à primo aliud percontatus essem, libenter paterer te hunc diē totum in his sermonibus ponere: ita cūm perpulchra sunt ista quæ narras, tum mihi quidem uehementer iucunda. I A. Atqui iucundiora multò tibi erunt Paule, cum re ipsa experieris ita esse, & quæ nunc auribus & cogitatione tua concipis, etiam usu intelligentiæq; percipies, à quibus tamen ingenium tuum iam propius abest, quàm ætas: finxit enim te natura ad studia uirtutis aptum. Cura etiā accessit patris tui primum, deinde nostra. Proinde iactis præclare adolescentiæ tuæ fundamentis, tua reliqua est contentio, ut spei laboriq; nostro, aliorum quoq; expectationi, quæ multa de te excitata est, studio & diligentia & omni uirtute respondeas. P A V. Incensus amore sum mi Pater, cūm sponte mea, tum tuis imprimis monitis & hortationibus incitatus, ac magis etiam aliquantum, postquàm sum à te in Græcæ linguę cognitionem, & philoso-

phiae studia inductus, ex quibus quidē dici
 nō potest, quot & quantæ ad animum meū
 perueniāt uoluptates. I A. Maçte uirtute,
 taleis enim animos haud est difficile recte
 instituere, tanquā autem si omnes cæteri
 eodem animo sint, sic nos ad educationem
 pueritiæ prius, ac deinceps adolefcētiæ ag-
 grediamur. P A V. Quid si non sint eodem
 pater, & naturam difficilē, minusq; aptam
 afferant? I A. Meministi opinor quod à tuo
 Poëta de labore est dictū. P A V. Qua ille
 labore improbo uinci omnia affirmat, id
 fortassē dicis. I A. Dico enim uero: uerū
 & illud quoq; quod in cōmuni prouerbio
 fertur, usum fieri alteram naturam. P A V.
 Fertur quidē, atq; imprimis. I A. Verum-
 tamē sic habeto, si natura minus idonea sit,
 posse quidem euinci labore atq; industria,
 ut is quicūq; ille fuerit, sub disciplinam bo-
 nam datus, minus incōmodus euadat, nulla
 insigni re ad turpitudinem notatus: præcla-
 ram autem illam speciem, decusq; eximiæ
 uirtutis, nemo potest omnino sine initijs na-
 turæ, & naturalibus quasi seminibus acqui-
 rere. Quæ cum ita sint, nobiscq; id optandū
 sit in puero, in quo naturæ est potestas, non

nostræ

nostra, ingenium bonū uidelicet, quid obstat ut non id optemus quod sit cōmodissimum, quod item de genere, & fortuna, & conditione eius quem instituturi sumus est dicendum, ut sit honesto genere, bonis parentibus, locuplete familia, legitimo coniugio procreatus: non quod cæteris, quibus cuncta ista non adsunt, sit interdicta ad uirtutem uia: sed quoniam his certè qui à talibus principiis proficiscuntur, magis expedita sit & planior. Prudenter enim Græcus Poëta, cū crepido generis non bene statuta sit, fermè progeniem inhonoratam prædicat sequi: & re uera illud altum & fidens & liberum in animo, contrahat sese & minus audeat necesse est, cum est generis sui probris in parentibus ipsis notatum. Nato igitur puero, nam quoad materna aluo continetur infans, & si quædam de exercitatione corporum, ac de quotidiani uictus disciplina matribus præcipi nō inutilia possunt, tamen quoniam uentrem nō omnes æqualiter ferunt, suntq; aliæ alijs magis imbecilles, naturæ illius temporis sit cura potius, quàm patris. Natum quidem infantem curare protinus debet pater, ut uberibus ma-

ter præcipuè suis alat, & propter cognationem sanguinis, & quod ea res nō mediocre uinculum adiūgit amorī: in quo enim plus laboratur, id cū perfectū fuerit, plus etiā diligitur. Verum si aliquo casu nutrix fuerit adhibenda, deligere oportet unam, quæ sit moribus casta, ingenio puidens: ut enim affici animum etiam nostrum, non corpus solū, eis cibis cernimus, quæ à nobis quotidie sumuntur: sic lac ex eo corpore haustum, quod temperato regitur animo, animi ipsas illas qualitates in infantis naturā non minimum defert. Prouidere autē oportet, ne aut asperior in puero tractādo nutrix sit, ne ue rursus quā fuerit equum, blandior: obrepit enim mos ex illo usu non quotidiano solum, sed singularum penē horarum & punctorum etiā temporis, in naturā pueri, ut uel asperitate perterritus demittat animum, atq; illiberalem quandam timiditatē contrahat: uel si blandimentis nimis fuerit corruptus, non queat deinde diutius in una uoluntate consistere. Sed cum omnes ipso initio uitæ protinus nati ad fletum & uagitum simus, quasi præfagiente natura fortunam humanæ conditionis, quæ miseriarum
plena

plena est, non dubium est per oculos & aures infantiū, tanquā rudes rerum omniū, & penitus infuetos, sensationes ad labi ad animum etiam in somnis, quæ eum concutiant & terreāt; quod, ut iam diximus, omne inusitatū fermè molestum accidit, atq; inde illis assidui fletus excitentur; cui rei remedio est assidua uectatio, & nutricum cantus, atque ut in uultibus & in affatibus familiariū infans assuescat. Ac uectatio quidē maximè in omnem partem est salubris; nam & confirmat corpus, & animū illis terriculamentis liberat; motu enim externo interiorē illum motū, umbratilemq; uincente ac dissipante, sensationū impulsiones illæ hebetantur; ob eamq; causam & cunę repertæ sunt, quasi natura ipsa cōmonstrante quid cōueniat agi, & gestatio in uenis puerorum assidua. Quare danda opera est, quoad eius fieri potest, ut quæ pueros foeminæ alunt, habitent tanquā semper nauigātes. Cantus uerò eam uim habet, ut nō modò turbatos sedet animos, sed sæpe etiam furentes, sicut in Corybantibus fit manifestum, iam cum ad id ætatis fuerit uentum, ut puer concipere iam uerba, & auscultare attentius lo-

quentium sermones incipiat, tunc maxime patrem attendere oportet, & circūspicere familiæ disciplinam, ne quod turpe uerbū, aut impium erga Deum ad aures pueri allabatur: ne ue quis gestus obscenior in oculos incurrat. Ac matris tum quidem etiam præcipua est curatio, illi enim in sinu, atq; in uultu præcipue hæret infans, ingrediq; ab ea & fari discit. Quapropter ducere eū ipsa, ac gestare debet, ad templa, ad res diuinas, ad familiarium matronarum colloquia atq; conspectus, ut cognatos affinesq; diligere iam puer, & eos discernere, atq; distinguere non de facie solum, sed ipsis nominibus queat: nec eum tamen ullam in domū introduxerit, in qua non casta, & grauis sit disciplina, undiq; enim tanquā à locis circūcirca salubribus salutares auræ, sic ab integris & sanctis ex omni parte moribus, afflatus bonæ disciplinæ in animum pueri influendus est. Procedunt anni, fitq; indies puer & animo & corpore uegetior, ut tanquā idoneo in solo iam seri aliquid possit: nullūq; semen est aut prius aut præstantius, nec qd' uberiores ex sese fruges aut utiliores ad beatā uitam efferat, quā inijcere illi

in inti

in íntimos aními sensus & nomen, & cogitationē præpotentis Dei: ut eum incipiat & amare, & reuereri, à quo sibi omnia dari atq; donari quotidie audiat, quod cõmune iam est utriusq; parentis officiũ; quē ením ipsos uiderit adorantes, & cui agentes pro benefactis gratias, eiusq; opem atq; auxilium in rebus dubijs implorâtes supplicii uultu atq; gestu, de eo iam ipse eã opinionē concipiet, tanquàm quiddã sit, hominum, quos ipse nouit, & potestate & natura multò maius: præsertim si, ut fit, cùm qd puer appetiuerit quod sibi flagitet dari, aut bullam, aut prætextam, aut quippiam simile, quod ad ingenuitatis & familiaris nobilitatis pertineat cultum, quotienscunq; dabitur, totiens Dei illud esse donũ atq; munus puero inculcet, ut de principio amare cõdiscat, quē necesse est etiã timere, nō timore illo seruili, is ením neq; gratus Deo esse potest, neq; ad innocentia, ueramq; uirtutē quicquàm proficit. Sed ipso eo, qui cū amore ita cõiunctus est, ut nequeat auelli, De quo diuinitus scriptũ est in sacris literis: Timorem domini omnis sapientiæ initium esse. Et uerè cuius in animo insederit iste Dei siue amor, seu timor,

quando

quando utrumq; in utroq; mixtū & copulatum esse dicimus, de eo nūquā extimescendum est, quòd ad malas uītæ rationes, q̄squis ille est, penitus se dedat: quod in puero potissimum conandum est, ut hæc bona radix ad beatam uītā fruticans, in eius animo quā maturissime, & quā solidissime pangatur, dum uacuus locus est, neq; alienis aut etiam contrarijs animi conceptionibus propter nouitatē naturæ, atq; ortus, mens etiam nūc occupata: cū quæ primo & spatiosè deposita sunt semina firmiter cōprehēdunt, nec stirpiū adhuc multarum sylua in angustum coguntur. Atq; humana quidem eiusmodi sunt, ut errare & labi quandoq; sit necesse: uerūtamen si ista pietatis erga Deū puræq; religionis tanquā arbor intus adoleuerit, sicut inutiles herbas umbrosis in locis nasci fortasse & uirescere contingit aliquandiu, maturescere quidem certe, & frugem ferre cōmodè nō contingit. Sic omnia uītia quę capitalia fuerint, hac demū religionis uelut umbra necabuntur. Atq; hoc quod de Deo, & de religione in Deum dictū à nobis hoc loco est, sic primum est in puero & ante omnia curādum,
ut nihil

ut nihilominus intelligatur in omnē id uī-
tam pertinere debere; omnis enim profectò
uirtus, omnis dignitas, omnis uītē iucundæ
ac beatæ spes, in hoc uno studio præcipuè
posita est, ut Deum & amare & uereri non
desinamus. Sequitur altera puerilis ani-
mi cultio, posterior ea quidem illa quā mo-
do diximus, sed cæteris longè anteceden-
tior, ut pater qui filium suum alere atq; edu-
cere ad laudem excellentis uiri cupiat, ta-
lem sese illi ostendat ipse, qualem eum effi-
ci uult; non enim ulla hac esse potest præ-
stantior disciplina. Neq; hoc eò dico, quò
non multa sint quotidie uitæ ornamenta
adaugenda in pueris, quæ in patre fortasse
non sunt; ut literarum, uerbū causa, atq; ar-
tium illarum quæ optimæ nominantur stu-
dium atque cognitio, aut iuris ciuilis, Pon-
tificij uel scientia, belli quoq; & militiæ, si id
ita cōtingat, exercitatio atq; usus, fieri enim
potest ut pater horum omnium expers pa-
rentum suorum culpa, uel etiā fortunæ exi-
stat ipse, quæ tamen in filio pcuranda sunt;
cōmune enim est & à natura inditum in o-
mnium animis parentum desiderium, ut fi-
lios relinquant meliores & clariores se, qd̄
euenit

euenit amore quodam naturali, neq; magis filij, quàm sui ipsius in unoquoq; , propter insitum & innatū studium perpetuandę uitę, quo ad cupiditatē rapimur immortalitatis; pater enim in filio ipse uiuere, & trāsferre semetipsum in suam imaginem sibi uidetur. Sed ut aliqua in patre desint, ad quę nō amplius iam illa est ætas, fundamentum tamē omnium in ipso est, bonus rectusq; mos uidelicet, & constans ac grauis domi disciplina, de qua summatim nobis dicendū est, & hic locus totus continentī oratione breuiter comprehendendus: quando quidem quę ad literas & ingenuas disciplinas attinent ordine paulò ante proposito, in secundum locum dicendi reiecta sunt. P A V. Et rectē quidem, nō enim difficile postea fuerit reuerti ad annos & pueritię primordia, si sic fuerit opus; & ego nunc quidem hac parentum uirtutis, & quasi quadam in filiis delineatione ualde delector. Siue quòd est egregia & digna animaduersione ista res, siue quòd horum maximam partem ego quoq; in memet à uobis, qui me aluistis, ac produxistis, expertus sum. I A. Sit igitur hæc prima parentibus proposita lex erga eos liberos, quos

ros, quos ipsi uolunt ad uirtutis optimā frugem producere, ut quales eos effici student, tales ipsi eis uideantur. Neque hoc tamen quod præcipitur à nobis facile factū admodum est; quod ei qui uelit assequi, noscenda & tenenda est in rebus mediocritas: cuius usus difficillimus, fructus præclarissimus semper fuit. Verum si quis forte fuerit pater qui minus ipse regendo filio idoneus, illum tamen cupiat in uirum magnum adolescere, requirat magistrum aptiorem, cuius in disciplinam filium suum committat; satius est enim externis moribus probum, quam domesticis degenerem filium educari. Et hoc tamen factitatum sæpe à summis uiris non legimus solum, sed perspeximus ipsi; nisi forte Philippi Regis Macedonum consilium reprehendendum est, qui cum Alexādrum filiū haberet ea spe atque indole maximæ uirtutis, quæ res deinceps ab illo gestæ comprobauerunt. Tradidit eū à puero summo Philosophorum Aristoteli instituendum. Sed nos quidē sic nunc ponamus, tanquā pater ipse ad puerum instituendum atque erudiendum aptus sit, quod & sæpe animi ardore quodā efficitur, ut etiā si antea minus cogita-

tuerit

tauerit quæ ad eiusmodi uitam moderatam atq; grauem pertineant, amore filij incensus in eam curam totum se conferat. Adhibenda igitur, ut diximus, est mediocritas, sine qua nihil uel specie præclarum, uel usu iucundum uerè esse potest: cuius etsi integram, plenamq; notionem sola philosophia præbet, attamen qui natura bona præditi, atque ingenio bono, laudem sibi adipisci ex uirtute contenderunt, etiam absq; philosophia aliquam aliquândo in se imaginem huius omnium uirtutum dominæ mediocritatis haud ignobilè expressere. Hoc ex genere hominū sit pater: natura moderatus, uirtutis ac dignitatis studio præcipue flagrans, qui se totum in animum ingeniumq; pueri per oculos & aures illius infundere studeat. Statim enim coniicit oculos puer in patrem familiæ, ut primum ualere cogitatione incipit: attentiusq; omnia illius dicta & facta intuetur, ut magnopere sit prouidendum, ne quem fingere ipsi atque formare ad omne uirtutis decus cupimus, aliquo ex nobis eum dehonestamento potius inficiamus. Quoniã uerò sensus oculorum sensum audiēdi anteit, priorq; adhibet uim
sibi à

sibi à natura traditam, ponenda primũ ante oculos filij species in patre est grauis uiri, quæ in amictu, & omni motu corporis animicq; consistit, inq; his rebus omnibus quæ domi gerũtur quotidie, in quibus pater seruare uestitus cõsuetudinem eam debet, qua populus maximè utitur, ita uti neq; nimis uestimentis lautus, quod leuitatis: neq; rursus plebeius sit, aut sordidus, quod aliquando negligentia, sæpius autẽ ascribitur auaritia: motus uerò animi sui atque impetus, qui ab iracundia, ab aliqua molestia, ab amore, ab odio, à spe, ab inopinato gaudio, ab aliquius mali & calamitatis metu, à subitis tristitum rerum nuncijs, à cæteris cuiusq; modi affectibus, intestiniscq; pulsionibus feriunt animos & quatiũt, & de statu eos demouere conantur, ita sustentet & regat, ut appareat intuẽti, motus illos animi quamuis incitados & celeres, expectare tamẽ & morari rationis imperiũ: nec excurrere audere, nisi cum, & quoad illa præstituerit: quo spectaculo quidem nihil cerni in rerũ natura potest diuinius. Quid enim oculis hominum tam præclarum, tamq; magnificum, atq; in omni pulchritudinis dignitate tam eminẽs

C

accidere

accidere potest, quàm uirtutē animi intueri moderantis motus, & cupiditates suas, easq; ad rationis normam apte dirigentis: qua consuetudine si à primo imbutus puer in parente ipso fuerit, nā ille egregiam se mentem in animo conceperit futuræ in se præstantissimę uirtutis. Sed hanc modestiā & temperationem animi sequitur corporis in omni motu ac gestu quædam quasi tarditas: non ponderis illa, neq; lentitudinis, id enim plerūq; ignauix, & desidię potius est, aut etiā stultitiæ interdum, & stoliditatis. Sed quæ se ad illam interiorem grauitatem accommodet, eisdemq; & astringatur habebis, & laxetur, quibus regitur animus, ut cū eueniat interdum ut acrius aliquid agendū cōtendendumq; sit, manuum, pedumq; celeritas, & uultus, uocisq; acrimonia, non interdīcta nobis à natura, sed ab ratione intus atque consilio ad usus necessarios reservata fuisse uideatur, Hoc ut dixi, quod est ipsius uitę quasi decorum quoddam, ornans illam totam atq; illustrans, nosse quid quacumq; in re deceat, & quando & quatenus, maxime quidē comprehenditur & perficitur ex philosophia, quæ una facit, ut sit ipsum sibi

undiq;

undicq; & in omnem uitam semper consensuens: sed plurimum etiam ætas, & rerū multarum usus affert, & in humanis euentibus quid plerūq; acciderit, & accadat, diligens animi aduersio, quæ & philosophiæ ipsi materiam instrumentumq; suppeditat, & sola sine philosophia in homine acuto natura, atq; probo, speciem potest effingere uiri sapientis: plenam autem ac perfectam sapientiam nequaquam potest. Debet autē paterfamilix cum semper animū suum habere in potestate, tum uerò cum præsentē filio aliquid eiusmodi contingit, in quo uideatur debere cōmoueri, aduocare meminerit consilium rationis: neq; solum quod cōueniat, agere id atq; exequi: sed cum quadam etiā dignitate, ut quā maxime fieri potest, in animo pueri illæ præclaræ species insinuentur, & insideant, quæ ubi sedem sibi, locūq; in eo constituerint, usumq; & auctoritatem domicilij fuerint nactæ, nullo postea modo passuræ sunt dedecorosas alias, deformeisq; species prope se accedere, aut diutius consistere. Sit itaque pater ab hoc uitæ instituto pius ac reuerens erga Deum immortalem, cum æqualibus comis, maiorū absq; assen-

tatione & uēditatione sui obseruator; in ser-
uos uerò ac domesticos mitis potius, quàm
asper; uerùm ut retineat grauitatē imperij,
sibiq; ad nutum omnis preſto eſſe inſtituat,
utaturq; domi breuiloquio, uoce leni qui-
dem, atq; placata, ſed uerbis ualētibus; neq;
ſeruorū congreſſus & colloquia nimis ſæpe
appetat, adeuntibus tamen, & aliquid expo-
ſulantibus, ſemper ſit comis, reſpondeatq;
ſummatim quod ſit æquum & bonum. Vt
autem ipſi inter ſe ſint concordēs & pacem
colant, neminiq; fiat iniuria; atq; uti inopia
laborantibus, uel etiā morbo oppreſſis
ipſe ſubueniat cum quadam cura, ſignifica-
tioneq; beneuolentię, uerbis quoq; & factis
aliquantò benignioribus; hoc patri utiq; fa-
milias non in ultimis habendū eſt, ſi eos cō-
tinere in amore ſui, & in magno metu ſuę
amittendę familiaritatis uelit, quam illi ſic
tractati, ſæpenumero uita ſua habēt cario-
rem; & ineſt tamen in hoc toto genere gra-
uitas quædā & autoritas imperij, ſpecimen
dignitatis eximiū demonſtrans, quæ ad ma-
gnificentiam animorum exaggerandā per-
tineat; ingenerandum eſt enim in animo na-
turaq; pueri excelſum illud & rectū, quod

nec in

nec in potentioribus obseruādīs grauitate careat, neq; in regendīs humilioribus mansuetudinē deponat, cuius uti pulcherrima, sic difficillima est tractatio: & tamen eius prima lineamenta ducere in animo filij, sui imitatione debet pater, q̃ postea in eo ætas illustret, usus confirmet, philosophia perpoliat. Atq; hæc nos sermone percurrimus, non ut instituamus familiæ patrem, maius enim id negotium & maioris operæ sit: sed quantum ex eo manare ad filium boni moris quadam specie uirtutis ac dignitatis imitanda potest, id ut quasi penicillo leui duca-
mus, & describamus in animo recēte & tenero, quo tanquā in arbuscularum molli adhuc cortice incisæ literæ, sic hæc uirtutis in puero descriptio, tempore demum aucta & cōfirmata obcalleat. P A V. Optime istuc quidem, nam nec difficile fuerit, meo quidē animo, ubi tales parentes extiterint, filios probos & prudenteis existere. I A. Rectē sanē: sed ego illud abs te existimari Paule uolo, cum uirtutis omnis doctrina aut in exemplis cōstituta sit, aut in præceptis: hoc est, ut uel oculis, uel auribus in animo concipiatur, maiorem propè habere uim hæc

quæ quasi prætereundo, & non dedita opera fieri uidentur, tantūq; exemplo mouent oculos ad informādas puerorum ad uirtutem mentes, quàm quæ ad istum ipsum finem palam intēta sunt; mouet enim illa admiratio paternæ uirtutis, quæ in quotidianis moribus elucet, pueriles animos ad uoluntatem imitandi, præclaroq; spectaculo inuitat, ut fieri cupiant similes: cum præsertim uideant eos qui circum sunt, cum silentio & ueneratione patrisfamiliae imperia exequi; obuersatur enim illis ante oculos & in intimos sensus obrepit, nec uigilantibus solum, sed sæpe etiam in somno, decorum & pulchrum illud, quod est solum per se, suaq; sponte spectabile: cuius aspectus & admiratio prompta est, eaq; omnium communis. Scientia uerò paucis concessa, atque in hoc quidem genere tacita magis, quàm uocalis patris eloquētia ad instituendum filiū proficit, ea uidelicet quæ ipsis factis loquitur: nam uerbis agere, & dare ea uitæ præcepta filio, quæ pater ipse sibi non sumpserit, idem est ac profiteri se itineris ducem esse in eum locum, à quo ipse longè diuersus abscedat. Quòd si talem ut queat gerere personam,

aut à

aut à natura non accepit pater, aut sibi ipse studio & meditatione fingere non potuit: eum, ut iam diximus, hominẽ requirat, cui recte in disciplinam filium possit tradere. Verũ nos, ut cœpimus, in patre insistamus, qui aut esse talis debet, aut ut sit, optandum certe est, qui præeundo filium possit ipse in iter rectum ad uirtutem deducere. De quo nondum à nobis dictum est, quod est maximum, & ab hominum usu fortassis atque opinionibus longè remotissimum. P A V. Quod nam quæso istud est: magnum enim esse profecto, quicquid sit, necesse est, quod ad tot res, tam præclaras, quot iam strictim oratione percurse sunt, aliquã accessionem queat asferre. I A. Hoc nimirum est, in quo uita communis tanquàm in scopulo erroris alliditur, quòd omnes pene homines diuitias putant & magnitudinem pecuniæ ad uitam benè ac lautè agendam, maximum simul adiumentum, ornamentumq; existere. Atq; hoc fortasse non usquequaq; falsum est, magna enim commoda atq; adiumenta hominibus, nō ad uitam solũ, sed ad usum etiam exercitationemq; uirtutis, à pecunia parata atque à domesticis opibus sunt. Sed

hac opinione & sententia longius ductos, nescire sibi constituere finē, & modum ignorare tam quærendi quidē, quàm etiam utendi; nullam hac ego statuo pestē in humano genere perniciosiorē incidere potuisse; per quam quod patet scilicet, & perspicuū est, hominum inter se societas & fides iam pridem sublata penē, & de uita tota exterminata est. At ego contra contendo, domum eam quæ diuitijs, pecuniæq; redundet, necessario omnis recti moris, & propter eam causam uitæ quoq; pacatæ ac iucundæ expertem esse. Neq; ideo dico, quod paupertatem & inopiam ē contrario adsciscendam putem: facile enim assentior Regi sapientissimo Deum obsecrāti, ut nec diuitias sibi, nec paupertatem, sed tantum ad degendam uitam donet necessaria: quam item sententiam, pater ille philosophorum, noster Plato comprobat. Sed cum flagitia hominum & scelera maiora quedam sint, alia minora, suscipiendum est, maioribus nimiam rerum copiam fontem originemq; esse, minoribus inopiam causam asserre. Ego uero malim eius familiæ, ē qua ingentium puerum, adulescētemq; instituimus, sic opes domi, & for-

tunas esse constitutas, ut dominus questum nullum faciat, sitque domesticis uectigalibus contentus, quæ potissimum consistant in fructibus prædiorum, ea porro suppeditent ad usum cultumque quotidianum, non modo comode, uerum etiam liberaliter; sed quibus dispensandis frugalitas adhibeatur; nam luxum, & opulentiam, & uarietatem suppellectilis, multiplicesque domi ornatus, atque cultus, tanquam uitæ uenena imprimis fugienda esse duco: frangit enim, & cõterit uim totam uirtutis, animumque prorsus dissipat illa abacorum, mancipiorum, gemmarum, tabularum pictarum, uestisque stragulae elegãtia, ac uarietas, sui que inani in admiratione detinet: ut uanissimis studiis homines occupati, ad ea quæ sunt uirorum industriæ neruos & continentie nequeant intendere; ac tunc minime, si in quotidianis epulis, & his quæ epulas sequuntur, ludis, iocis, cantibus, festiuis lepidisque dictis, omnis & uitæ & pecuniæ fructus reponatur. Hoc enim ex genere uitæ, & assiduus domi delitius, uini, cibi que affluentia, ac quotidianis quodam modo lustris, cum dies, & horæ, & tempora in aliqua semper uoluptate consumantur, non modo

feroces, & infestī, & arrogantes animi adolescentium fiunt, sed immoderati etiā, & effrenati, & crudeles, atq; in omni genere deprauati; ut in naturā mentemq; tyrannicā euadant, nihilq; iudicēt rectum, nisi ipsis quod libuerit; cæteros autem homines pecudum ac iumentorum instar sibi seruire statuunt oportere; ut confitendū planè sit, quā in domo, atq; adeo quā in ciuitate huiuscemodi uigeant mores, sementē in ea omnium malorum & calamitatū esse iactā; nec fieri posse, ut status illius reip. aut diu quietus, aut in uniuersum diuturnus sit. Atqui hanc uulgus liberalem uitā appellat; falsò istud quidem, uti alia multa; quippe cū ex hac potissimū consuetudine uiuendi, his profusis & luxuriosis sumptibus, auariciam existere necesse sit, illam uiolentā & rapacem dico, per quā nationes urbesq; euertuntur. Sed quoniā de his rebus subtilius differendi nō est in præsentiā locus, sic patrifamilias prescribamus (sit modò is, q. liberos cupiat in uiros fortes, industrioscq; euadere) frugalitatem domi, & temperantiā, ac in omni cultu uictuq; parsimoniā illi retinendā esse: quæ tamen absit à sorde, nec minutī angustiq;

animi

animi indiciū præferat; quod fiet, si quotidiano & penè statuto apparatu, mensis mundis potius quàm locupletibus, non obsoniū parè præbitū, sed cōquisitio & uarietas fuerit repudiata; uidet enim in hac moderatione uitæ ratio inesse splendida & liberalis, uitiū in utranquē partē deuitans, digna sapiēte patrefamilias, cuius qd' ad liberos educandos pertinet, in hac parte quidē peculiaris curatio est; nā matres ferè & fœminę omnes indulgentiores sunt, itaque infarciēdo & suggerendo quodcūquē expetitū fuerit, corrumpunt mores puerorū, nequē aduersus eorū uoluntatem uel ipsæ quicquā moluntur, aut dicūt, uel alios patiuntur loqui; quo uno maxime regnū in anima cupiditatum, & Tyrannis ipsa alitur. An non attendisti his diebus Paulē, cū Persarum res gestas legeres (me enim autore & Cyrū Xenophontis, & Herodoti historias Græcè amplexus es) quantū ex diuerso cultu institutioneq; puerili, diuersæ Regū illorū naturæ, & cōtrarij inter se mores extiterint; Cyrus ex patre nobili ille quidem & imprimis claro apud Persas, sed tamen in illis moribus educō, quibus panis & aqua cibus, obsoniū autem nasturtiū herba,

aut si

aut si carnibus uellent uesci, illę erāt labore
& sudore, nec sine uitę interdū periculō in
sylvīs & à feris expetendę, magnus extitit
Rex, natus ad res gerendas, laudem & glo-
riam in imperio amplificando unam præci-
puè spectans; cuius erga populares comitas
atq; æqualitas, in bello uictas nationes cle-
mentia, atq; iustitia effecit, ut non magis eū
carum haberent ciues sui, qui semper ama-
uerant, quàm deuicti hostes, qui antea illi
grauiter offensi fuerant; nomen quidem il-
lustre est, & sempiternā laudem uirtutis ad
posteritatem cōsecutus. Hic Cambysem fi-
lium, quem hæredem nominis, atq; imperij
relicturus erat, alijs ipse uidelicet negotijs
occupatus, alendum mulieribus permisit;
non enim uirtutis uim, neq; rationem ē phi-
losophia, q̃ una facit, ut illa sit sibi in omnem
partem cōsentiens, sed à natura tantū acce-
perat; ergo dignū inuenit in progenie sua
muliebris disciplinę fructū; omnibus enim
in delitijs, & mulierum blandimentis edu-
catus Cambyses, & assuefactus à puero, ni-
hil offendere quod esset suis cupiditatibus
obuium, postea Rex appellatus, ad eam in-
temperiem animi amentiamq; progressus
est, nihil

est, nihil ut eum neque saturare, quod usitatū esset, neque quod legitimū delectare posset: ita ad cædes multorum, & in his fratris sui germani, furore quodam amentiaque inductus, cum etiam Deorum immortalium numini illuderet, ad extremum sibi manibus allatis, & semetipsum unā & totam Cyri domum pessundedit. Delatū est postea ad Darium Persarum regnum, spectatæ nobilitatis inter Persas, sed cuius tamen domi cultus atque fortuna longe à regalibus delitijs abfuisset. Is porro ad imperandum non eandem fortasse animi magnitudinē quā Cyrus, parem quidem iustitiam atque humanitatem attulit; quare eius quoque opera regnū Persarum maius effectum est: è quo genitus Xerxes ab eadē atque Cambyfes educatione muliebri, paternaque negligentia, Persas honore & laude cumulos, graui ipse dedecore & calamitatibus plurimis affecit. Atque hæc iccirco memorata sunt à me, tibi Paule ut appareat quod pluribus uerbis fuit necesse dici, nullū esse obicem ad uirtutem adipiscendam maiorem, quàm delicias domi, & conquisitiores, quàm moderata ratio postulet, rerum apparatus; quorum

studio

studio si captus fuerit parens, nil est quod contendat fortem & strenuum, & idoneum magnis rebus post se filiū relinquere. Quid ergo est: placet mihi seuerā & castam domi esse disciplinam: neq; eam tetricam tamen, sed conditam liberali quadam comitate, ut domestici nullius rei indigeant, amici autē & hospites intro libēter cōmeent: ad quorum aduentus, inuitationesq; paterfamilias splendorem cōuiuī, & hilaritatem uultus ac sermonis maiorē aliquantō illa quotidiana adhibeat: lautius quoq; accipiat, & elegantius, nec tamen profusis sumptibus (hos enim semper abesse à bene constituta domo uolumus) Quin in ipsis epulis & uino tacita poterit inesse exploratio & obseruantia quædam, quo se nam pacto filius gerat: num patriæ disciplinæ ac moderati usus memor, pudorem in conuiuio modestiamq; retineat, noueritq; sibi ipse in poculis temperare: hoc enim documentum capi in pueris atq; adolescentibus imprimis cōducere censet Plato, ad speculandum quæ sit natura cuiusq;: neq; id nos repudiamus, etenim consilium est periculo uacuum, præditum utilitate, in quo si satisfecerit adolescēs, lætitiāq;

titiamq; conuiuij hilaritate potius & sermone liberali,quàm palato & gutture metiendam sibi duxerit,næ de eo non nequicquàm sperare licitum fuerit, talem eum fore, qualem quisq; debet unus suum optare filium ut sit pater. Sed ut nostræ in hoc genere præceptionis summā faciamus: debet is paterfamilias, qui in ingenua disciplina ac liberali, eademq; casta & moderata alere liberos suos uult, sic habere constitutā domi quotidianæ impensæ rationē, ut & parsimoniam sciat tenere sine sorde, & splendorem ac liberalitatem adhibeat, cū uenit usus, sine profusione & luxuria: ab omni quidem parua & cōcisa cogitatione rei cuiusq; uel minimæ curādæ prorsus refugiat, qua omnis planè eijcitur ex animo ingenuitas, & uirtutis indoles obsolescit: hoc enim ex genere morosi, & difficiles, & molesti homines efficiuntur, nec cæteris solum, sed sibi ipsi infesti, omnia quasi semper desperantes, ñdem lucifugi, pusilli, ubi in cæcus se dedere, ridiculi, siti prope in angulis, nihil latum & liberum in animo comprehendentes: oppleti mentem sordibus, & minutissimis occupationibus, quo quid uirtutis, gra

ti, grauitati, dignitati, altitudini animi fieri potest inimicius? Sed, ut ab hoc aliquando genere abeamus, habes Paule in patre formam eius exempli, effigiemq; dignitatis, cuius ego aspectum & cōtemplationem propositam uelim filio ei, qui ad magnas spes alatur, ad imitandum atq; assequēdum; quæ quidem in oculorum sensu posita sit, quorū interdum muta speculatio non minus proficit ad uirtutem, quàm aurium auditus uocalis, de quo ipso posthac dicēdum nobis est; hic enim sensus disciplinæ est & doctrinæ & omnis sapientiæ peculiaris ac proprius, ut qui animum solus cernat, quē nequeunt oculi intueri. Itaq; Socrates ille Græciæ sapientissimus, oraculo quoq; delphico sic iudicatus, cum adolescentem quendam facie honesta ac liberali diutius contempleretur, illeq; adstaret tacitus, dixisse fertur, Tandē ut te uideam aliquid loquere; uidelicet ille hominem esse ipsum animum, animi autem cognitionem & perspicientiam non oculis, sed auribus attribuebat; neq; id iniuria, hauriunt enim aures uocem, quam format & distinguit oratio, quæ cum sit simulachrū cogitationis atq; mentis, uehiculum sensuum

intesti

intestinatorum, ex animo ad aliū animum
uiā sibi faciens, perfert meditationes & cō-
menta illius mentis, unde ipsa profecta est,
per aurium meatus ad alteram mentem, le-
gationeꝫ opportunissima & maxime utili
fungitur, ut quæ in arcanis mentium pene-
tralibus occulta alioquin laterēt & abdita,
hæc auditus uocisꝫ ministerio, cū tota hu-
manorum animorum nobilissima atq; acu-
tissima gente communicentur. P A V. Et si
quæ de uisione oculorū dicta à te sunt, quas
tenus per eos species quēdā magnifica atq;
grauis transmittitur animo, cuius ille exem-
plo & imitatione sit ornatior, summopere
me delectauerunt; tamen expecto non mi-
norem ex aurium sensu uoluptatē; quippe
cū earum ope, illa ipsa quoq; quæ de ocu-
lis dicta sunt, ad animum meū grata iucun-
daꝫ puenerint. Namq; & tu ad hūc ipsum
sensum ornandum ac commendandum ijs
uerbis usus es, ut non mediocris mihi sit in
te audiendo facta expectatio. I A. Agemus
hoc loco Paule id quod tu paulō ante dixi-
sti facto opus fore, si accideret usus, ut reuo-
cemus orationem ad priores annos, quos
noster sermo erat prætergressus, peruene-

ratꝫ ad quandam metam, hoc est ad terminum eius etatis, quam nos tribus septēnijs, & quarti dimidio admodū intendimus definire : illo enim institutionis genere, quod exemplis & moribus maiorū intuendis uis tam uirtutis imitatione exornat, tota modo à nobis adolescentia comprehensa est. Cum uerò ad ea referri orationem oporteat, quæ in præceptis & monitis, assiduisꝫ parentū uocibus erga filios posita sunt, quò illis nō solum proponatur, Sed exponatur etiā ipsa uirtus, Principiū fuerit nobis ad hoc quintus ætatis annus : nam & is dimidium ferè staturæ conficit, quod ad mensuram corporis pertinet, quantum alterū tantum uidelicet, auctiōis & incrementi uiginti cæteri anni addunt consequentes : & eo uertente anno, primum puer qui in potestate mulierum totus antea fuit, ad curam patris bona ex parte traducitur, iam enim & proloqui expedite quæ ipse intus concepit omnia, & planè intelligere alios loquenteis potest. Ergo ab eodem initio & fundamento, quo prius omnem nostræ edificationis substructionem de integro coagmentantes, ab religione inquam, & ab Dei immortalis amore

atq;

atq; cultu, principia iterū nostræ ducamus orationis: non enim si solem quotidie oriri & reuerti iucunde cernimus, propter excellentiam claritatemq; maximī syderis, cuius splendore & lumine exhilarescunt omnia, minus debet ad animum uoluptatis acciderē, cū de Deo sæpius eadem repetimus, atq; adeo multò plus, quando omnis pulchritudo, & fulgor, & uarietas cœlestium astrorum, ab eius ipsius summi Dei infinita pulchritudine, tanquā exiguis riuīs deducta est. Primum igitur & ante omnia curare debet pater, ut animum pueri illo timore Dei imbuat, de quo antè dictum est, qui timor solus ad inuictam fortitudinem animi aduersus humanos omnes casus firmandā & constituendam maximè facit: quod erit si uim illius, & ubiq; præsentia, immensamq; maiestatem, non tam rationibus quidem, quas nōdum capere potest filij ætas, quā exemplis, & narrationibus rerū earum, quę diuinitus mirę acciderunt, exposuerit filio: in beneficijs quoq; eiusdem Dei cōmemorandis, quibus & priuatim ipse ab illo, & omne genus humanum cōmuniter affectū est, & assiduus fuerit & diligēs: in quo my-

steria nostræ religionis continentur, quæ sunt tradenda & insinuanda penitus, neque hac informatione filij ad pietatē & religionem, quicquàm habendum est antiquius. Quod præclare fiet, si quæ sancte & pie filio de rebus diuinis monstrauerit pater, ea non uerbis ipse tantū, sed factis & operibus usurpabit. Secundum Deum autem Diuosq; omnes, quos aut bonitas Dei statim ab initio, aut post præclara ipsorum in terris merita, & honestissime acti dies in cœlum suffulerunt, quorum utique debet præcipuus uigere honos, & immortalis apud mortales gloria, parentes suos cuiq; maxime docebit esse honorandos, & re uera cum fere omnia parentibus debeantur, ortus enim noster & uita, lux quoq; ista diurna, quā ore, oculis, naribus, totius deniq; corporis cōtactu uolutatuq; libenter & iucundè percipimus, ipsis accepta referenda est: tum autem labores ab eis causa nostra suscepti, pleni curarū & sollicitudinis, quos illi ut alant nos, & producant, sistantq; honestè in cœtu ciuiū, atq; æqualium nostrorum, non modò non refugiunt, sed appetunt ultrò, & consecretantur: digni profecto sunt, ut illis omnis à liberis gratia

gratia debeatur, quæ pietate potissimum, & cultu eximie cuiusdam uenerationis reddenda est: quam sequitur procuratio illorum uitæ ac salutis, & ut eorum necessitates, atque incômoda, labore, ac diligentia nostra depellamus: suppeditemus egestati, infirmitatem sustineamus, omnes domi forisque molestias, quæ undecumque inferantur, ab illis propulsemus. Etenim si bene Hesiodus, qui iubet pari mensura reddere beneficium, quod ab alieno acceperis, aut cumulatior etiam, si queas, quantum tandem erit parentibus impendendum, quorum beneficiis par nulla est gratia quæ possit reperiri: nec uero etiam quamuis infirmi, decrepiti, depositi, unquam inutiles filijs parentes sunt. Sed ut Diuorum imagines, & simulacra colimus, ob memoriam beniuolentiamque eorum, quorum uultibus assimulandis illa efficta sunt, & quod arbitramur ipsos illos Diuos propterea ad benigne nobis faciendum propensiores fore: sic nullum Dei immortalis simulacrum apud nos, quam in patre & matre potest esse prestantius. Atque his ita erudiendus est tener animus filij in honore cultuque parentum, ut pater matrem filio, mater patrem, utrumque

autem domestici ac familiæres colendum ac uenerandum puero proponant. Neq; in solis tamen parentibus hic à liberis honos insistere: Sed ad auos, reliquosq; maiores, si forte superstites adhuc sint, progredi etiam debet: cum in illis omnium quæ à parentibus accepimus causa uideatur etiã esse antiquior. Porro ab hac in patres auosq; reuerentia, hocq; honore pio ac debito, reliquus quoq; iste honor & cõmunis cultus, qui senibus, & grauib; & ætate affectis hominibus impenditur, tanquàm ex alueo pleno pudoris & probitatis exuberat: iustus ille quidem, neq; illi ætati non congruens, quæ sibi patrium nõ immerito nomen uindicat: nam & de principio pueri quos nondũ subtiliter & exquisitè ex oris uultusq; lineamentis possunt discernere, illo aspectu senili admoniti, cunctos uocant patres: & deinde postea cũ æqualibus consuetudo propè fraterna coniunctioq; amoris præbet in patribus eius nominis communionem. Iam illa ætate quicũq; est, si non generatione, at cõsilijs potest puero atq; adolescenti fieri pater. Quam ob rem rectissime Romulus, siue ille Numa extitit, quorum alter urbis, alter

iuris

iuris & religionis Romanæ fuit parens, hac senectutis cum nomine paterno cognatione adductus, summum consilium Ciuitatis Senatum, ipsos autem Senatores Patres nominauit: statuitq; senioribus decedi de uia, caput nudari, & assurgere aduenientibus ab iunioribus debere: quod maxime ac diligentissime Lacedæmone obseruatum fuisse literis traditum est: mirū enim quanto in honore habita fuerit semper in illa Ciuitate perfectior ætas. Ex quo extat illud: ab homine Spartano falsè ac doctè Atheniensibus exprobratum. Ludis enim Athenis cum Lacedæmoniorū legati in gradibus orchestrae honorifico sanè loco assedissent, postq; aliquid quantū pleno iam theatro ingressus senex, innixus baculo, homo sanè haud magni precij, circumiret quærens locum, neq; eussellum reciperet quisquàm: ut uenit ad Lacedæmoniorum legatos, illi cōfestim ob ætatis reuerentiā honorificè assurgentes, superiore illi subsellio concessere: propter quod eis cum esset maximo plausu ab uniuerso theatro gratulatio facta, unus eorum non illepidè, Ergo probè, inquit, norunt Athenienses quid facere rectum sit, sed id facere

ipsi negligunt. Formandus itaq; parentum
præceptis & diligentia est puer, ut honorẽ
senibus, & maioribus natu habere cõdiscat,
habeatq; eos penè in parentum loco; profi-
cit enim ista obseruatio cultusq; maiorũ ad
omnem uitæ modestiam adolescētibus plu-
rimũ, quod & pudorem in animis eorum
ingenerat, & multos illis actorũ dictorumq;
suorum constituit testes, ut nullam in partẽ
ipsi audeant extra honestum & rectum se
cõmouere. Dum enim quos uerentur & co-
lunt, eorum magisterium (ut ita loquar) &
malam de se reformidant opinionem, diffi-
cilem habet magis rationem peccandi, de-
prehensiq; erubescunt; unde à uerendo dicta
est uerecundia, quæ est actus ipse pudendi
atq; erubescendi, in uultu peccatũ pingens,
& liberalem ferens criminis cõmissi multã;
uadem boni ingenij tamen, & expectatæ in
puero uirtutis, ut sanè apposite uideatur di-
ctum, Erubuit, salua res est. Nã pudor ipse
habitus est cauendi, & prouidendi, ne quid
tale cõtingat ut sit erubescendũ, omni qui-
dem ætati congruens, sed ornamentũ præ-
cipuum adolescentiæ; quẽ si amotorem flas-
gitiorum, & propugnaculum continentiæ
uirtutisq;

uirtutisq; dixerimus, haud sanè falso eū ap-
pellauerimus nomine. De qua suaserim e-
dem parentibus, quibus nostra non leuis fu-
tura est autoritas, ut hāc pudoris stirpem in
ingenuis animis satam à natura, omni ipsi
ope fouere ac propagare in liberis non possi-
mittant; fructus ex ea uberes suorum labo-
rum percepturi. Quāuis enim nō sit pudor
idem planè quod uirtus, firmamentum est
tamen præcipuum uirtutis: malæ enim de
se opinionis atq; infamiæ est timor, in quo
seuera est & diligens uirtutis custodia. Itaq;
qui pudorem diuinum timorem esse dixe-
runt, huius uim affectionis melius denotasse
sunt uisi. Solus enim pertimescit ne id amittatur à nobis, quod unū obtinemus ho-
nore ac dignitate propemodum diuinum,
decus atq; honestatem uidelicet. Ac cæte-
ros mortis & periculorum pauores, metus,
formidines, qui animos abijciunt ac prope
exterminant, cum plerūq; uanos atq; inuti-
les, tum semper turpes esse merito existi-
mus, quorum etiam species ipsa indecora &
illiberalis sit, nam & lurido pallore os, & tre-
moribus membra concutiunt atque defor-
mant; quod accidit animo refugiēte ad arcē

uitæ quæ in corde est, & omnia illuc subsidia undiq; aduocâte: ut quasi deseruisse exterio rem mœniũ ambitum, & celsisse hosti loco uideatur: pudor uerò occurrit foras, extra enim est periculum, ab opinione scilicet, atq; oculis, & ruborẽ in tultu, tanquàm personam ad peccatum opponens, se cælatum cupit, in quo ipse sese indicat, nec tamẽ magis deliquisse sese, quàm uri in animo, q̃ deliquerit, ostendit: idq; ita uenuste facit, ut cùm uideatur fateri peccatum suum, in eo ipso deceat in quo fatetur. Sed quoniam de his satis multa, redeamus ad id quod dicebamus, illud idemq; de integro sæpiusq; dicamus, huius affectionis uim atq; naturã quæ timorem alit in animis ignominie, atq; propagat, ab eis patribus, quibus recta liberorum educatio est cordi, studiose in filiis inrendam, colendam, adaugendamq; esse, ut quæ quoad uera ratio & philosophia ipsa aduentet, bonã in eis mentem, opinionemq; custodiat: in quo aliqua non leuis à parentibus diligentia & cura est adhibenda. P A V.

Quæ mi pater: incredibile est enim quanto pere audire cupiam. Nam & si acceperam à uobis, qui me aluistis, atq; institulistis, hono-

randos

randos esse parentes, & maiores natu colendos, idque ego ꝑ mea parte ut agerẽ, essemque uobis dicto audiens, studiose enitebar: nunc tamen cognita utilitate uestri consilij, & quantus inde pudoris existat fructus intelligens, quod antea non animaduertebam, ero post hac in parẽdo, & perseuerando etiã constantior: quod quidem mihi præcipue præter cæteros conuenit: quando cæteri à singulis, ego ex binis parentibus ad uenerandos, colẽdosque maiores productus sum.

I A. Lætor Paule non inaneis fuisse operas nostras, quibus te ad philosophiæ studia applicare cepimus, iam enim mente cõcipere te intelligo, quantum ad rectũ morem uera ratio & scientia ipsa firmamenti afferat. Sed quod de pudore in liberis alendo & conseruando dicebam, id eiusmodi est, ut patres quos iste amor filiorum ad decus & ad dignitatem instituendorũ, dignus patria charitate indulgentiaque cœpit, suscipiant negocium cũ lenitate & mansuetudine, nec ullã asperam, ac perterritam (ut uetus Poëta inquit) erudiendi atque instituẽdi ineant uia: uerũ facilitate, clementiaque nitantur: uerũ ut in omnibus seruetur semper grauitas: non

tas, non enim usq; eò demittere se debet pater, ut familiarem se, & ueluti sodalem constituat filio: ex quo orit̃ in puero patris contemptio, & fiducia quædã suip̃sius, ut tanquàm nulla astrictus lege, quodcũq; libuerit, præfractius id concupiscat: neq; rursus ita austerus esse & pertinax, ut nō multum comitatis atq; humanitatis filio impertiat: uiuamq; imaginem suĩ, qua nihil est parentibus in omni uita dulcius, nō ardore quorūdam beneuolentiæ foueat charius atq; amplectatur. Sed ut moderandum est amorĩ, ne nimia indulgentia corruptus puer, exuat metum & reuerentiã suĩ patris: sic à præcipiti & prærupta asperitate uehementius etiam abstinendum est, quæ amorem elidit ex animo filij, eũq; in id uolūtatis & studiij adducit, ut quęcunq; patri placere in se cognouerit, habeat ipse odio: & uel ad illiberalẽ animi timiditatẽ se abiiciat, uel si fuerit natura contumacior, nitatur in aduersum, & detrectando imperium patris, quotidieq; deterius aliquid faciẽdo, quasi paternas iniurias sibi uideatur ulcisci. Hęc intrens quæ fuit sapientiã & quo usu rerũ maior ille Casto, imprimis ferre, & habere in ore solebat,

Non

Non minus pollui, & detestandos esse patresfamilias, qui cōiugibus & liberis, quàm eos qui delubris Deorū immortalium manus attulissent. Et uerè si cogitare uolumus, cum nemini expediat metu contineri in officio, minime conuenit liberis, quorum præsertim animos ad decus & ad honestatē cupimus informare; infirmus enim & debilis uirtutis custos metus est: quem qui adhibere in filiis uolunt, audiant Terentium è cōmuni uita huiusmodi patres cōmode admodum obiurgātem. Et errat longè mea quidem sententia, Qui imperium in liberos grauius & stabilius esse putat, ui quod sit, quàm quod amore adiungit. Sit igitur hoc patri imprimis propositū, ut se amari & magnificari uelit à filio: qđ assequetur, si neq; morosus, neq; asper, neq; singula curiosius insectans, nullamq; in partem immitis fuerit, & truculentus, præbueritq; se facilem & indulgētem filio, grauitate tamen ubiq; reuerentia: id autem erit, si ita facta dictis temperauerit, inter seq; miscuerit, ut in his quæ erūt studiū alicuius & uoluptatis (quæ quidem sit concessa atq; ingenua) nihil aut parum uerborum interponēs, largiter cuncta

suppedi

suppeditauerit filio, siue equis ille oblectetur, seu canes ad uenandum appetat, uestitu etiam indulserit liberali & splēdido, neq; nīmio tamen: ac deinceps hīsce omnibus ut uocare equales suos, hospitesq; accipere domi, munerare etiam interdū aliquem ex sodalibus suis possit: hæc enim pater si nihil prius garriens cum filio, neq; ineptis colloquutionibus iocum & hilaritatem quærens, grauiter atq; magnifice, ac tanquā cōsilio certo, utenda, agenda, regendaq; concesserit: mirum quātus in animo illius infidebit, & ad amorem, & ad reuerentiam, nihil ut audeat, ne cogitare quidē filius, in quo displiceat patri. Rursus si in his quę erūt uirtutis atq; officiī, quę ad modestiā, quę ad cōtinentiā, quę ad comitatē cū æqualibus pertinebunt, humanitatem cū inferioribus, erga superiores cultū, atq; honorē, pater orationi præceptisq; non pepercerit, fueritq; in monendo & docēdo assiduus. Porro autem in rebus ipsis atq; factis, in quibus recta disciplina cernitur, nihil gratiæ causa permiserit filio, neq; siuerit ut suo ille arbitrio, ac non ex præscripto patris, præceptisq; uirtutis quicquā gerat, agatq;: nimirū hoc modo

maxime

maxime, illa pudoris fertilis uirtutū & frugifera radix, idoneos nacta cultus, ad summam dignitatem in puerorum animis adolescet: neq; illis solum metum ignominiae, sed amorem etiam iniiciet & cupiditatē incredibilem adipiscendae laudis: altitudine quoq; animi & celsis rectisq; uoluntatibus illos adornabit, ut abhorreant omnem formidem indignitatemq;: optimus enim artifex pater atq; is qui refert ad dignitatē omnia, cum se & propter indulgentiam suam amari à filio, & propter grauitatem metui obtinuerit, facile illius ducet animum in quācūq; uolet partem, nec ullum semen in eo uirtutis frustra iaciet. Itaq; se ille primū cupiet à patre & laudari & probari, laudato ipso (ut Hector ille Neuianus inquit) uiro: deinde ad æqualium familiaritates & cōsortia ita se dabit, ut cum splendore uitæ, & morum nobilitate illis antecellat, humanitate tamen uelit esse par. Sic uita erit, noster inquit Terētius, facile omnes perferre ac pati cū quibus erit, cumq; unā his sese dedere, eorū obseq; studijs, aduersus nemini: nunq; præponens se illis, ita ut facillime sine inuidia laudē inuenias, & amicos pares. At nos
ster iste

ster iste aliquātum plus: præter laudē enim atq; amicitiam nouam, etiam admirationē summæ uirtutis obtinebit. Sed quoniā multa cadunt in hanc ætatem, quę sunt interdū uitio propiora, quàm uirtuti; quod quidem necessarium uidetur ita esse, propter efferuescentiam cupiditatū tum maxime, & quod nondum adulta in pueris & adolescētibus est ratio, quæ postea quàm bene cōfirmata est, uix etiam uidetur possē senes, & ætate prouectos homines, ab omni erratō & culpa coercere: diligenter uidendū est patri, ut ad regendam & gubernandam lubricam ætatem filij multum æquitatis & patientiæ afferat, acuteq; dispiciat, si quid sit commissum uirtuti alienum, atq; officio: num id ex eo genere crimen sit, quod ad bonum morē corrumpendū ualeat, an quod ab ætatis & adolescentiæ quasi fermento quodam fuerit profectum, Horum nos criminum genera in præsentia non distinguimus, alienus enim de his differendi est locus. Sed tamen sunt nonnulla in quibus pater dissimulare & pati, & aliquid permittere adolescentiæ poterit, dum teneant illa aliquem modum, neque habebit necesse omnia pro suo iure
exequi,

exequi. In quibusdam autem acrior, & uigilantior sit necesse est, nec patefieri aditum sinat ad ea insinuanda uitia, quæ cum ætate postea accrescunt simul, indolemque statim ab initio, si inualuerint, uirtutis, mox & rem, & omnem bonam famam efficiunt: cuiusmodi aleæ, ganeæ, atque impotentes illi amores sunt, quos tyrannos animi præclare describit Plato. Ac in superiore quidem illo genere, quod mitius est, minusque periculosum, si euenerit ut non possit, aut ne debeat pater dissimulare, adhibeat filium, leniterque eum obiurget, suam de illo curam, sollicitudinemque, & suum illi ipsi errorem detegens, oret, obtestetur, ut ne patris & propinquorum spem, suamque ipse laudem speratae, atque exoptatae dignitatis contendat ire perditum. Nec multa erunt opus, si rite ego coniecto, & superiora prudentis disciplinæ præcepta constabunt: grauior erit patre improbator sui facti ipsemet filius, minusque sibi ignoscet, magnoque cum dolore feret preces & monita charissimi parentis. Sin autem (sed nollem tristius aliquid ominari, cum in hac familia, & in his moribus nihil uideatur accidere posse secus, quam uelimus) Sed tamen si quid

deterius fuerit factum, uehemēter quidem
agendū erit à patre, & uerbis grauioribus;
non tam usq; eò, ut ad trucem illam iracun-
diam se rumpat, quæ cum uocem uultumq;
perturbet, gestusq; omnes impediat loquē-
tis, nunquā non de grauitate detrahīt, &
spectato uiro semper indecora est. Sed imi-
tabitur senem illum Terentianum, sat seue-
rè, ut uidetur, obiurgantem filiū. Hem tibi,
ne hæc diutius licere speras facere me uiuo
patre? Amicam ut habeas propè iam uxo-
ris loco? Erras, si id credis, & me ignoras
clinia, Ego te meū esse dici tantisper uolo,
Dum quod te dignū est facies, Sed si id nō
facis: Ego, quod me in te sit facere dignum,
inuenero. Videntur ista permutura quāuis
corruptum filiū: hoc magis si fuerint ab ea
disciplina, & ex eiusmodi patris, qualem su-
pra formauimus, ore plata; cuius nullo ex-
emplo in paternæ culpæ similitudinē filius
deductus sit. Erit itē remedio, si grauitas rei
postulabit, ad quod, tamen extremū decurri
placet, Si pater à filio uidebitur factus alie-
nator, nec eum amplius ut cōsueuerat adhi-
bebit, paulatimq; pristinam suam in illū in-
dulgentiam, & antea solitā restringet libe-
ralitatem:

ralitatem; uel enim proderunt ista, uel aliud erit agendū, Verūm quod nos prohibemus in filio, ne eum pater uerberibus cædat, nec ingenuam naturam ad seruilem detrahat cōditionem, id in seruo & operario homine facile permittimus; cuius ea sit natura, quem admodum de Phryge uetus prouerbium est, ut plagis fiat melior; quod etiā erit studiosius faciendū, si quod peccatū in filio ægrè ferat pater, id contingat in seruo delicto simili ut sit puniendū; ut omnibus modis intelligat filius, mentem ab sese patris, quādiu ipse illiusmodi fuerit, & à similibus factis uehementer abhorrere. Verūm hæc nos uaticinamur, & nequicquā tām accidere possint pertimescimus; à quibus omnis natura abhorret, non enim nec suspicandū quidem est, quos talis aluerit, institueritq; disciplina, & ad rectum iter uirtutis induxerit, ut eorum possit natura & uolūtas ad praua studia conuertī. Reliquum illud tantum uidebit pater, & in eo quidem intēdet animum curiosius, ut perspiciat, & animaduertat cuiusmodi sint qui de familia aut ex iuuetute, multa familiaritate atq; usu adherēbunt filio; uigilandum est semper, multæ

sunt insidiæ bonis nostris, inquit Ennius: & profecto uix datur spatium diligenti patri ullius capiendæ quietis, Sed ut illis sollicitudinibus & curis, si bene locatæ sint, nihil fieri possit dulcius, Ac de familia quidem breue præceptum est (quanquam sui cuique domestici debent esse noti) ut omnes equaliter colant, honorentque filiū, & aliquid mandanti dicto audientes sint: quotidianum autem obsequium, & cultum circa eum hi gerant, qui sunt nominatim præfecti à patre. Si quis uero extra ordinem insinuare sese in comitatum & consuetudinē nimis studeat, is tanquam aliquid malitiose cogitans repellatur. In iuuentute maius periculum est, nam & maior sepe in magna copia sodalium dissimilitudo inest morū, & sunt inter eos aliqui natu grādiore, uel etiam annis longius prouecti, qui ex illa ætate simplici atque lubrica uarijs suis cupiditatibus pastū quarunt, quorū imprimis pernitiōsa ingenuis moribus est consuetudo: qui quidem omni & sono & strepitu, tanquam insidiosæ aues, ab grege mansuetarum perterrendi sunt. Iuuenem autem à iuuenum æqualiū congressu, & consuetudine arcere æquum non est,

Igitur

Igitur ad omnia huiusmodi pericula remedium iam antiquitus usitatum, pedagogorum cura atque industria: qui cum assidui comites sint adolescentibus, continent in officio, & aliquid prave ceptantibus obuiam eunt: quos maxime probatos, & sibi fideles eligere debet pater. Sed etsi horum studium ac diligentia non nihil aliquando proficit, nullum tamen fortius est in adolescentibus uirtutis praesidium, quam pudor, de quo ante diximus, & illa ordine directa ac sibi bene constans disciplina familiaris, patrisque imprimis sapientia & grauitas, quam cum usu quotidiano imbibierit filius, exemploque illo domestico & praeceptis patris imbutus, praeclaras decori honestique imagines, quae in animo illius penitus insederint, detulerit secum in forum, & se cum ceterorum moribus studiisque composuerit, tum incipiet notare atque discernere, quid inter se atque eos intersit, qui nequaquam simili a disciplina perfecti sunt: nec tantum habuerunt Deorum immortalium beneficium. Tunc suis fortunis gratulabitur, gaudebitque experiri, & quotidie aliquid agere ex illo ingenuo more atque modo, cuius fructum percipiet non solum in ani-

mo suo lætitiā, sed ab æqualibus honorē, & à senibus admirationem, ab uniuersis insignem quandam beneuolentiā; eoq̃ uelut stimulo amoris & laudis ad ulteriora semp incitatus, fiet quotidie in omni bona parte usu cōfirmatior, benignitatemq̃ imprimis exercebit, iuuabit quos poterit, omnibus erit comis, molestus nemini; probos & bonos arctiore sibi uínculo familiaritatis adiunget, reliquos non aspernabitur; ita aget dicetq̃ omnia, ut in uerbis & in factis existat dignitas, non seuera illa & grauis, quæ maioribus natu consentanea est, sed quæ cū hilaritate modestiaq̃ cōiuncta maxime deceat adolescentiam. Deniq̃ omnem illā paternæ uirtutis ac dignitatis, optimorumq̃ morum similitudinem nōdum planè robustam, sed uelut cum ætate secum unā pubescentem, in cœtum æqualium & comitum suorum domo transferet, ut multī qui intuebūtur ex eodē loco, eademq̃ ætate, quosq̃ illa egregia & peruenuista species uirtutis cōmouerit, uideantur fore eo animo, ut conentur imitari; ex quo potest coniectura capi, quātum ciuitati & toti reipub. euenturū sit boni, si hæc rectè instituendæ adolescentiæ disci

tiaē disciplina aliquando publicè coletur, cum unius interdū exemplo intelligamus cunctam penè iuventutem ad imitationem uirtutis faciliè accendi posse. P A V. Ita afficior mi pater, cum te hæc audio loquentē, ut lætitiā meam ipse uix feram: quippe qui Dei immortalis maximo dono adeptus sum, ut & hac uoluntate ad consecrandam uirtutē, & in hac disciplina alitus essem, ex qua fructus iam aliquos capere incipio ex his qui à te modò numerati sunt: sed cū in hunc uitæ statū & uirtutis usum perductus est adolescens, quid nam queso illi amplius deest, quominus felix sit ac beatus? I A. Totum id Paule quod est maxime necessariū, uirtus ipsa uidelicet, cuius umbram rectum esse morem iam totiēs diximus: nobis uerò uestigandum & tenendū corpus est, ne tanquā in somno uisis inanibus decepti, sed uigilātes, & re uera summi boni efficiāmur compotes. P A V. Iam intelligo te uelle philosophiam dicere. I A. Volo inquam uerò: illa enim est una, sine qua nullius hominis uita (diuinam semper excipio sortē) suo pte certe ipsa consilio, nec sapiens unquā, nec beata esse potest, P A V. Cur igitur non

quàmprimum ad illam tertiam partem nostræ institutionis tendimus; in qua, ut arbitror, philosophia ipsa inest; cuius tota est, ut dicis, uirtutis expositio. Et si enim me summo opere hæc delectant quæ dicta sunt & dicuntur, tamen ad ipsum fontem & caput omnium uirtutū cupio accedere. I A. Vnū etiam restat Paule, de quo à nobis aliquid dicendum est, quod cum honore atq; utilitate primum sit, propter quādam tamen opportunitatē in oratione à nobis factum est postremum: nullum enim adhuc uerbū de ueritate fecimus. At ea est præcipua hō solum benè moratæ, sed etiā uere beatæ & sapientis uitæ pcreatrix, sine qua nihil neq; probum, neq; prudens, neq; liberale, neque magnificū uere potest existere. Quis enim mentiri & fallere nō dico assuefactus (monstrum enim illud hominis potius quàm homo est) sed uel paululum modò inducens animum, licere aliud sentire aliquādo, aliud loqui, & habere linguam à corde discrepantem, in numero eorum ponendus est, in quibus species à nobis futuræ eximie dignitatis constituitur? P A V. Videtur uerò repudiādu quisquis ille est; nec mihi uenerat in
mentem

mentem, cum tamē iam quotidie magis ex te, & in Aristotele ipso, quē te hortante ac premonstrante in manibus habeo, possim incipere nosse hoc tantum & tam eximium bonum ueritatis. Sed cur de ea mentionem in hoc extremo, ut tute inquis, loco faciendam tibi referuaueris, id ego audire ex te expeto. I A. Quia anceps est in utrāq; partem, & cum in omne genus doctrinæ scientiæq; diffusa, tum ad bonum morem etiam pertinens: quoniam autem de more & disciplina domestica, qua imprimis assuefaciendus ad omnia recta & honesta est adolescēs, dictum à nobis fuit: nō quin plura alia possint dici, sed quia hæc futura sunt satis. Nunc autem ad ea tendimus quæ nō tam consuetudinis, quàm certi consilij, & suapte scientia ac ratione directæ uoluntatis sunt: ueritatem in utroq; genere instituendi præcipuam & primas ferentē parteis, in hoc potissimum loco constituimus, ut cum una eademq; dominetur utrobique, una quoque & morale illud ac modestum facileq; monenti recte, obtemperans cogat agmen, & hoc sapiens eruditumq; ducat. P A V. Quasi ueritatem uinculum dicas, quo ambo genera

hæc contineantur. I A. Imò lumen à quo ambo ista & creâtur & illustrâtur, hoc quidam diurno sidere tantò potentius, quòd sol iste oculis, ueritas mētibus lucem & diē affert, atq; hic facit ut res, quales sunt, tales etiam cernantur: illa, ut quod sunt, id illud ipsum sint. Sed hoc lumen & ppriè & proximè philosophia ipsa sectatur: omnemq; suam curam, omnem operam studiumq; impendit in eo, ut huius luminis percipienda ueritate fiat compos, quod cum apprehenderit, suumq; & propriū tenuerit, iam ipsa in luce & in ueritate habitans, attollit in altum circum circa errantibus, ut cōmunicatione lucis illi admoniti, minus ruant in tenebris, minus perturbentur: in quò maximus est concursus omnium mortalium, maxima uarietas: hi enim quanquàm luminis aliqua ex parte participes, umbris tamen plurimis impediti atque impliciti, quæ quò longius absunt ab editiore lumine, hoc uolitant maiores, sæpissime falluntur in eo qd' appetunt, & pro bonis mala amplectuntur: cumq; se pedem tutò ponere existimauerint, labuntur præcipites: hoc lumen, quod est sua cuiq; ratio, certissimis scientiis ac do-

ctrinis

etrinis illuminata, & sibi ipsa in omni consilio actioneque prægrediens, neque alieno indigens ductu, philosophia ipsa continet: ad quam quod sit rectum iter tertia mox nostræ institutionis pars indicabit. Sed ut in hoc lumine summe & maxime ueritas est, sic in illo genere posteriore uirtutis, quod disciplina & monitis diximus comparari, quemadmodum luminis, ita & ueritatis radius quidam inest: non principem, sed accersitam insinuans lucem. De quo nobis restabat aliquid dicendum, antequam de moribus & disciplina sermonem totum compleremus: Ideoque seruauimus in hunc locum, ut à radio ad lumen, & ad ueritatem ipsam à ueritatis simulachro propinquus transitus foret. P A V. Cōmode sanè & ita fuit faciendum. Sed quis est qui ista considerans, non ad amorem & studium philosophiæ totus rapiatur? I A. Deberet hoc quidem ita esse: Sed tamen nō defunt Paule qui illam contemnant, atque adeo uituperent, & in inuidiam ad populū adducant. P A V. Iniquos homines narras: estque propterea iandudum à te suscepta philosophiæ defensio aduersus uituperatores huiusmodi, quā ut perficias, atque aliquando

edas,

edas, cum alijs sæpe multi, tum uerò duo doctissimi & tibi amicissimi homines Paulus Iouius, & Lazarus Bonamicus te quotidie flagitant; quorū de uirtute & doctrina quid sentias crebrò ex te audire soleo. I A. Quid nī audias de hominibus cum amantissimis nostri, tum dignissimis ipsis qui ab omnibus amentur, quorum magnum in utroque nostræ ætati positū est decus. Nam Iouius non solum medicinæ scientia, in qua excellit, tam cognitione artis, quam utilitate ex ea & obsequio erga amicos, uerum omnibus ingenuis & liberalibus disciplinis instructus, imprimisq; eloquentia, & dicendi genere quodā magnifico contulit se ad scribendam historiam, in qua ueterū optimorum scriptorum & fidem & gloriam in nostram ætatem refert. Lazari uerò in Latinis & Græcis literis, præsertimq; in hac de qua loquitur philosophia, tãta est eruditio, eaq; præstantis ingenij uis, ut ipsum cum audimus, nullius ex antiquis aut nouis doctoribus, aut scientiã maiorem, aut copiam requiramus: quod quidē in eo speciosius existit, quòd ita uiuit, & ita factus ipse est, ut in omni uirtutis & humanitatis officio, philosophiam

losophiā habuisse uideatur non dicendi ma-
 gistrā, sed faciendi. Quibus quidē ambo-
 bus hoc quod dicis à me desiderantibus,
 quippiā negare esse arbitror nefas. Sed qui
 scit an diuino quodam consilio hic illi no-
 ster dialogus forte prepositus fuerit, P A V.
 Quid ita? I A. Vt per gradus, & uelut plas-
 tiore uia, ab his præceptis, & recte consue-
 scendi disciplina, ad illa altiora philosophiæ
 consilia, & ipsum apicem uirtutis ascenda-
 tur, P A V. Verisimile hoc quidem, nam &
 bene cogitantibus semper adest Deus. I A.
 Redeamus Paule ad partē illam ueritatis,
 quā moralis huius disciplinæ esse diximus,
 aut potius quò melius ista ueritatis diuisio
 intelligatur, sic agamus, P A V. Quo pacto?
 I A. Falsum natura quædam est maxime cō-
 traria & inimica ueritati, P A V. Ita est, I A.
 Huius partes sunt duæ, P A V. Quæ? I A.
 Vna pars cernitur in eo cum ipsi nosmet-
 ipsos decipimus, & praua aliqua opinione
 inducti, aut captiosis rationibus argumen-
 tisq; constricti, quæ cum aliquam cupiditas-
 tem ualentem in nobis suffragatricē nacta
 sunt, maximam habent uim ad mouendum
 & persuadendū, scire nos arbitramur quod
 nequaquam

nequaquàm scimus, hæremusq; in eo, & res-
 stamus cōfidenter: quod accidit, cū uel id
 quod est, non esse, uel quod non est, esse, aut
 cuius est generis, rationis, qualitatis, efficiē-
 tiæ, id non illius sed alterius modi esse susci-
 pimus. P A V. Intelligo. I A, Hoc falsum
 Paule quod est erroris, mendaciæ, & totius
 ignorantiae caput, Dñs mediūsfidius & ho-
 minibus est inimicissimū, quanquàm in di-
 uinam naturā non cadit falsitas, neq; error:
 uerūtamen tanquàm è regione illi sempit-
 ernæ ueritati oppositum, non solum homi-
 num mentes quotidie, sed & illas coelestes,
 & incorporeas potuit olim peruertere: nec
 uerò grauiore ullo malo, acerbiorē atq; exi-
 tiosiore alia ulla peste uita nostra conflictas-
 tur & perturbata est, quàm huius labe igno-
 rantiae, quæ sibi ipsa scientia esse uideatur:
 hinc superbia, hinc cōtumacia, hinc illa im-
 moderata atque infinita cupiditas, hinc ni-
 mius sui ipsius amor, & iuris atq; iniuriæ pa-
 rum æqua descriptio: ex qua deinde illa in-
 uitam tot incōmoda dimanant, iræ, inimici-
 tiæ, bella, cædes, urbium & nationū fundi-
 tus euerſiones, unicuiq; secum, nō solū ad-
 uersus alios, semper ferē dissensio, & cū po-
 pularibus,

pularibus, cum ciuibus, cum affinibus, cum cognatis grauis sæpe discordia; denique omnis hominū ad homines societas, quæ naturæ foedere ipso & conciliata & sancta est, huius tantī pernīcie malī iandudum uiolata, conuulsa, & in totum pene dissipata est. P A V. Magnum incommodum prædicas ignorantia, mi pater. I A. Quid mirum, cū illa lumen animi nostri mentē ipsam extinguat, & falsis persuasionibus tanquā clauis excæcet, si erroris & temeritatis & uariarum offensionum plena sunt omnia. Sed hoc tantum malum sola philosophia se ablaturā esse pollicetur: idq; adeo præstat, si ritè tractetur, sitq; ad Deum & summum rerum omnium bonum tota cum fide & religione cōuersa. Quod nobis uerum Deum & filiū Dei colētib; unis assequi diuinitus est cōcessum. P A V. Sanè præclarum est hoc & philosophiæ, & Christianæ religionis donū. I A. Res ipsa indicio fuit ita esse, sicut dicis Paule; Sed quoniam nō est huius temporis insistere in his diutius, ad alterā partē falsi, quo de agimus, accedamus. P A V. Equidē te in his morari diu uellē: nec est quicquā quod audiam iucundius, rursusq; philosophiæ

phiæ amore incendor. Sed uereor ne mea ignorantia mihi quoq; ad illam adipiscendam impedimēto sit. I A. Nequaquam Paule, nec tu istam ignorantia pertimueris, quæ ad discendum, & accipiendum parata est, tanquàm uacua domus & patens, utq; honesta supellectile instruat expectans. Illā tu mihi ignorantiam præsta ut caueas, quæ falsis opinionibus referta, in eisq; pertinax, cum orichalcū pro auro ipso amplexa fuerit, ueras amplius opes nil moratur: aderit tempus, uel potius adest, cum explebis cupiditatem hanc tuam, & nobilissimorum amorum fies compos: quorum iam gustum alii quem ex Ethicis Aristotelis, ad quæ paulò ante es ingressus, percipere potes. P A V. Sic faxit ille summus nostri generis conditor, idemq; post eiusdē per unigenitum filiū suum contaminati & perditī liberator effectus, cui me tota mēte atq; omni corde deuoueo. I A. Atqui hoc sentire & sic facere Paule, & prima & summa est philosophiæ ueritas. Nunc attende de altero illo falso qd rei sit. P A V. Dic modo. I A. Hoc falsum tanquàm uirgultū & ppago ab illius prioris falsi radice proueniens, consistit in eo, si
quis

quis nō se ipse fallens nec mentiēs sibi ipsi, sed callidus & gnarus apprimē, quid agatur, alterū uelit circūuenire & fallere, ut in errorem inducat, ut aliud illi pro alio obijciens, longē eū abducatur & dimoueat à ueritate: circō autem proficiscitur à primo hoc alterum falsum, quod nequaquam circumuenire & fraude irretire alterum conaretur quispiam, nisi esset ipse prius praua illa opinione captus & circūuentus, quærendum esse quoquomodo auariciæ, libidini, aut cuiq; cupiditatī passum. Sed hæc consuetudo atq; exercitatio fallendi alterum, & mentiēdi, his quibus hodie uiuitur moribus, sic in omnes ferē uitæ sectas ac quotidiana uitæ officia effusa est & dimanauit, ut angustū admodum inter homines locum ueritati & fidei reliquisse uideatur. P A V. Fertur uulgo quidem ita se rem habere. I A. Quid nī feratur quod extat ante oculos, quod eminet. Quis enim est uel paulūmodo in hęc cōmunis uitæ studia ingressus, qui cū mercia hominū inter ipsos uiderit, qua fide gerantur, non intelligat quemadmodū gladio in prælijs milites ad deijciendū capiundū ue hostem, sic fraude plurimū & men-

dacio uti homines, qui quidē malitiæ quasi gladius est, ad proximum cōstringendum, ut supplantato altero, ad sua quiscūq; optata facilius perueniat. Sed quāuis defueta iam hīsce moribus ac temporibus, quāmuīs neglecta atq; pōst habita, tamen quò rarior, hoc clarior est & præciosior fidei possessio. Licet qui uasri sunt, astuti, uersipelles, cuiusuis præcū homines ducantur, hīsq; à populo plaudatur interdum, & qui callidè circūuenire aliquem, aut lepide norunt imponere alicui, omniaq; ad gratiam & ad uoluptatem agere, in aulis etiā principum, magni habeantur; tamen nec unquā tuta, & semper ipsis turpis, alijs etiā pernitiōsa horū est ratio uitæ, atq; exercitatio: nihil enim potest esse decorum neq; splendidum, neq; idem sibi fidens, aut sat munitum aduersus casum, atq; fortunā, unde absit ueritas, quæ cuius insedit in animo, & sancto cū illo fœdere copulata, omnium eius dictorum atq; factorum fit particeps, admirabilem quandam illi auctoritatem & speciē præbet inter homines, tanquā mortalis Dei. Debet igitur pater huius posterioris falsi (quando ad illud maius, quod à philosophia ipsa depel-

litur,

litur, ætas adhuc non est adolescentis) culpam omnē & labem à filio propulsare: monereq; & præcipere diligēter, ut ne unquàm inducat animū aliud sentire intus, aliud loqui. Sed in puero facilis est præceptio, neq; enim multum malicia illa ætas peccat: cum adolescēte iam factō, accuratius est insistentium, ut animaduertat, sibiq; persuasum habeat, neq; uirtutis uim, neq; exemplū optimi moris, nec uerò honorem illum qui ab æqualibus expetitur, nec dignitatē, ad quā omnia consilia diriguntur, sine fide & integritate cuiquàm constare posse: ut assuescat abhorreere à mendacio, & linguam habeat semper cordi consonantem: nec solū in uerbis & sermonibus ad alterū, recta, uera, simplicia discat loqui: sed in consilijs & factis nihil fictum, nec fallax, nec simulatum habeat: quo enim facta uerbis potiora sunt, hoc magis in ijs quàm illis mentiri decipereq; est dedecorosum: mentiuntur autē qui uersutiloquis (ut ille ait) malicijs, honestam speciem uirtutis parum honestæ prætendūt cupiditati, neq; ad ueritatem referunt, neq; quia ita decet, neq; quia ita rectum est, sed inclinant & uergunt ad alterum aliquem finem:

nem; qua quidem eminentia uirtute nullum uitium est monstrosius. Atq; horum quidē illa obstructio simulationis neque diuturna est, & ab acutioribus statim p̄spicitur, dant enim manus, oculi, uultus, celeriter aliqua signa; nec unquā usq; eō oculi & abscondi potest ueritas, ut nō emergat aliqua, atq; appareat; ubi uerō deprehensi sunt, & persona detracta producti in publicū, maiore in uituperatione ignominiaq; uersantur, q̄ si uitium palam ex initio fuissent professi. Atqui ex fide bona adolescēs studuerit uirtuti, decusq; & ornamentum uitæ à ueritate sibi duxerit, nullum unquā locū simulationi & mendacio in moribus suis esse sinet; nisi ioci interdum causa; cum non fraus fuerit, sed lusus, atq; id tamen parce & moliter, ut ne ledat eum cui uult illudere; scitē enim & aptē scire hoc agere, condimentum est nonnunquā sodalitij & familiaritatis; nec nos austerum, aut tetricum, aut difficilē esse adolescentem uolumus, sed hilarem, & comem, descendentem ad omnia quæ illa ætas natura fert, modestiā tamen & mediocritatem secum deferentē. In eādē quoq; mendacij & simulationis affinitatem trāsit

imitatio

imitatio: quid enim aliud est imitari, quam capere similitudinem eius quod nō sis: Sed hoc si fiat in eam partem, ut effingas imitando quæ recta honestaꝫ sunt, ut si eius gestū uultumꝫ imitēre, qui dolorē corporis fortiter tulit, aut in uoluptate fuit temperans, aut amissam iam aciē restituit, referasꝫ cum uoce, motu, corpore, laudabilis est imitatio, nec ueritatem reſciens illa, sed aduocans: quemadmodum etiā nostra hæc de qua disſeruimus probata domi disciplina, uerę uirtutis dicta est imitatio. Si uerō imitationē conuerteris ad deteriora, & aliquos mimorum motus, uultusꝫ scurrarū, eorumꝫ dicta & facta, captandī risus gratia, uolueris imitari: nihil est hoc genere ludendī illibera lius, nec quod pudori & modestiē magis cō trarium sit: extremæ enim impudentiæ est, adde etiam si uis stultitiæ ac leuitatis, uelle deridiculum esse: nec aliquid bonæ indolis residere in eo potest, q̄ id agit ipse ut rideatur. Sed ut hoc turpe & sordidū lusionis genus reſcimus, sic multas relinquimus adoleſcēti letitię & hilaritatis uias. Decet enim adolescentem, hunc, quem nos instituimus, ita studere præstare cæteris in omni orna

mēto honoreq; uirtutis, ut ad illa, quæ sunt adolescentium cōmunia, cum paribus suis æqualiter se dedat: currere, saltare, ludere, eos utiq; lusus, quibus corpus exerceatur. choreas ducere interdum, conuiuium habere, cachinnari aliquando liberius, iocis & dictis hilaritatē accersere, sed ut seruet in his quem sæpius diximus modum, in quo ipso inest id quod decet: quod nō erit illi difficile notare ab illis patrijs institutis, disciplinaq; domestica: per quam sensim illa diuina decori species moribus eius adlita & infinuata fuerit: Consequetur autem ex his, ut cū propter facilitatem, humanitatem, comitatemq; naturæ plurimū eum sui æquales diligāt, tum uerò propter uirtutem, integritatem, elegantiam morum, etiam cum quadam illū admiratione uenerentur: summamq; habeant illi omniū rerum fidem, & propè uoluntarij illius sese imperio subiiciant, multi etiam ut studeāt imitari: & quidē omnes ferè ex quotidiana consuetudine atq; usu, aliqua ex illo uirtutis lineamēta in suos mores transferent: nōnulli uerò accedent propius, & similes fieri conabuntur, ut quod aliàs diximus, & dicendum sæpius est, perfa

est, per facile possit iudicari, quantum sit bonum euenturum ciuitati, primum si puero-
rum recta educatio publicè excolatur; De-
inde ab unius sæpe benè instituti adolescen-
tis imitatione atq; exemplo. Quod potuisti
modo in te expertus commode existimare
Paule, cum enim in te unum spectet iuuen-
tus nostræ ciuitatis, cunctaq; sese ad te ap-
plicet, & familiaritate tua maiorem in mo-
dum gaudeat, potuisti reprimere paulo ante
maledicentiam, quæ increbuerat in iuuen-
tute tam prompte de altero & tam libenter
detrahēdi: à quo more cum pro natura tua
abhorrēs ipse, comiter ab ijs petisses ut ab-
stinerēt, facta est iuuentus tua opera mode-
stior. P A V. Equidem quid egerim nescio,
nec si quid etiam ago, id mihi pater tribuen-
dum est, sed tibi: uerūtamen illud & cognos-
co & fateor, plurimum in eo fore ornamen-
ti & cōmodi ciuitati, si iuuentus bene insti-
tuta sit: quod ut contingat, utinā ea omnes,
quam tu mihi modò præscripsisti, utantur
disciplina: quicūq; ille quidem extiterit sic
educatus atq; alitus, hic maximum habitus-
rus est profecto Deorū immortalium erga
se beneuolentiæ testimonium. I A. Nimirū

ita est Paule, orandusq; Deus, ut quàmplurimos uelit suæ huius benignitatis esse participes. Verum nos hoc trāsfecto bonorum morū & discíplinæ rectæ curriculo, rursus alium cursum uelutí reprehendentes ad caput & pueritiæ princípia iam tertio redeamus. P A V. Nempe ut quæ literarum iam & doctrinæ sunt, artiumq; earum quas uocamus optimas, eorum ornatu & ordine instituas adolescentiam? I A. Næ: atq; ut ubi uera residet uirtus, non ubi imitatio agitur uirtutis, eam illuc deducamus. P A V. A' Dñs penatibus ad Apollínis & musarū uidelicet. I A. Quid si ad eam sapientiam potius, quæ è capite patris prognata, & eodem amoris spíritu cū patre ipso nexa atq; concors, ad omnem mortaliū illustrandam uitam olim egressa est, & cum nihilominus pmaneret in patre, ad nos se contulit, ut abiectos humi, & nil sublíme medíantes, ad cœlestiū bonorum, & certam immortalitatis spem excitaret? huic enim debet quodcunq; perfectum est, quod in trinitate potissimè est spectandum. P A V. Sic quidem oppidò melius, sed ego latíno more locutus sum. I A. Quod quidem ego minime reprehenderim

henderim Paule : dare enim aliquid stilo & consuetudini eius linguæ, in qua uelis loqui, concessum sanè est; Sicut & nos ubi de diuinis nominatim non agitur, figuras illas & modos Latinæ dictionis ad illuminandam orationē non inuiti adsciscimus; ut mehercule interdū dicamus, mediūsfidius, Deos etiam immortales pluriū numero nonnunquā proferimus, nō sensum ex his uerbis ullum, sed sonum dūtaxat quærentes, atque ut splendidior & fortior, nec abhorrens ab ipsa antiquitate procedat oratio; quando ea quidem suis ornata atq; instructa dotibus, ad docendū quid uerum, sanctum, rectumq; sit, & ad impellendum in id quod cōueniat agi, maius multò pondus & maiorem quam uim affert. P A V. Nauiter studendum est igitur orationi, & stilo, ut te intelligo loqui. I A. Et maximè quidem si quid agere aut perficere uis quod sit egregiū; nam philosophia, & quam præcipuè quærimus, uirtus ac sapientia, si tibi tecum uiuēdum esset soli, forsitan se una contenta foret, neq; requireret quicquā amplius. Cū uerò tibi in cœtu hominum, & cum plurimis uiuēdum sit, omniumq; studiorum, utilitatum,

officiorumꝫ & tuorum cum illis & illorꝫ
tecum cōmunicatio facienda, ad hanc hu-
manæ uītæ societatem apte commodeꝫ ge-
rendam, nullum instrumentum est oratione
præstantius. Itaq; & facio sæpe, & facturus
sum, ut te adhorter imprimis ad hæc studia,
quibus dicendi egregia & præstans ratio
comparatur; hoc etiam studiosius, quòd me
quantum proficias, & quid mihi spei præ-
beas. nil pœnitet. P A V. Faciam equidem
quod meum est, ut labore & diligentia tibi
satisfaciam mi pater; quantũ uero effici per
me possit, totum tuo iudicio permittā. I A.
Dabitur hac in re opera ab utroꝫ nostrum
Paule, ut recte sit. Sed nos aliud initium no-
stri sermonis faciētes, redeamus ad eandem
pueritiā de qua totiens iam iterauimus lo-
qui; ut eam alio quodam itinere, alia semita
ad indagandum melius uirtutem deduca-
mus; nam quæ adhuc de uirtute dicta sunt,
etsi uerissīma ea sunt, credũtur tamen à iu-
uene, non intelliguntur. Hic autem tertius
quasi actus nostræ deductionis reliquis pfe-
ctior, in eum locum adducet adolescētiam,
unde non alienos imitari gressus, sed ipsas
met cernere quo & qua uadendum sibi sit
tanquā

tanquàm è specula poterit, suiq; erit consi-
 lij domina & uoluntatis. Igitur puerum ut
 primum fari cōmode, & uerba diserte pro-
 loq poterit, aliquosq; ingenij coeperit igni-
 culos iacere pueriles, studiose inducat pater
 in opinionem & desiderium addiscēdarum
 literarum; quod perquàm apte fiet, si accer-
 fendis maiusculis pueris, qui iam aliquantū
 in legendo profecerint, & illis auscultan-
 dis, laudauerit præsente filio recte recitan-
 tes, exosculatusq; fuerit, aliquid etiam dede-
 rit muneris ac premij; mouebitur enim ani-
 mus filij ad eadem æmulanda studia, in qui-
 bus alterum sic probari perspexerit: ipseq;
 ultrò petet, ipse flagitabit easdem sibi tabel-
 las, & eandem exercitationem dari. Quæ
 dandæ erunt, cum ornatae ipsæ & cōcinnæ
 per sese, tum illustribus scriptæ literis, ut o-
 mnibus rebus, quibus capi potest illa ætas,
 ad amorem & cupiditatem legendi perli-
 ciatur. Semper enim prouidendum diligen-
 ter est, ut literarum desiderium ita antece-
 dat in puero, ut nunquàm satietas nimia cō-
 sequat. Sed etsi pater eiusmodi sit, ut omni-
 bus ipse optimis artibus literisq; eruditus,
 docere possit filium, & præclare eū in omni

doctrinæ

doctrinæ genere instituere, censuerim tamen idoneum illi magistrum esse eligendū, qui huic unī uacet negocio, nullaꝗq; omnino re alia, neque occupatione teneatur. Sed sit in hanc curam erudiēdi filiꝝ totus intentus, à qua patrem sæpe familias, tam forensibus quàm domesticis negocijs necesse est auocari; hanc nostram de adsciscendo liberis magistris sententiam M. Cicero comprobat, qui cum ea esset ingenij, literarum, & omnis sciētix gloria, ut locupletasse ipse & ornasse potius eloquētiam, quàm ulla ab ea ornamenta sumpsisse uideretur, in erudiendo tamē filio alienis magistris usus est; uerum hoc quod facile est præceptu atque imperatu, re ipsa & experiendo uehementer fit difficile. Rari enim sunt, utināꝗq; adeo rari isti, aliqui tamen essent, qui comprehendissent animo, quid sit uere sapere, & uinculum illud quo omnes humanitatis artes inter se continentur, ad cuius unius sapientiæ spem & alimus & cōstituimus filium, quale sit tenerent; neq; isti aut osiētandi sui causa, aut lucrificiendi, aut popularis auræ colligende, ad singulas addiscendas sese dederēt artes; si tamen addiscere est ignorare, quem

ad finem

ad finem percipiendum sit quod addiscas. Sed quoniā de hoc errore uulgato & prope cōmuni in nostro de laudibus philosophiæ libro satis est dictum, & alibi sæpe dicitur, reuertamur ad puerum eum quem in manibus habemus, magistrumq; illi præficiamus è literario ludo, cuius mores probati sint, & diligentia in docendo cognita: qui ita quotidianum pensum legēdi & scribēdi à puero exigat, ut nulla in re sit asper, nec minis, aut uiolētia utatur: summopere enim cauendum est, ne eas literas odisse incipiat puer, quas nondum potest ipsarum causa diligere: spe ille potius & laude prouocandus est, interdumq; ex pacto agendum, ut cum plures horas sibi ipse sumpserit ad pueriles obeundos lusus, unam aliquā præbeat magistro. Legendi ergo & scribēdi prima præceptio est pueritiæ, & primum rudimentū: qd' prompte & celeriter facere debet puer, ac sine ulla dubitatione uel minima nosse literas, uel ipsas per sese, uel in syllabis dictionibusq; cōiunctas: nec nosse solum sed pronunciare commode sono uocis simplici rectoq; literis neq; oppressis nimium, neque expressis: itemq; perlegere cursim quicquid scriptum

scriptum oblatum fuerit: idq; & prorsus & rursus retro contraq; reuoluere: hæc enim quàmuis minima uidentur, tamē quoniam fundamenta sunt cæterorum, firmitus sunt statuēda, immorandumq; in his aliquantō diutius, quoad planē resideant, atq; comprehendant. Quod autem de literis, uel de literarum potius elemētis ac notis dictum est, non de latinis tantum, sed de Græcis quoq; uolumus intelligi: harum enim utrāq; linguarum ab eo uolumus addisci, qui ad eximiam spem summæ uirtutis alatur: utriusq; enim maximī & doctissimī autores sunt, omniaq; doctrinarum genera in utrāq; egregie sunt tradita: tum autem prudentiæ, sapientiæ, eloquentiæ utrobique summa uis, & ita nexa inter se, ac mutuo se continens, ut qui alteram sine altera perceperit, debile quiddam & mancum esse adeptus uideatur. Ad utrāq; igitur & Græcam & Latinam orationem legendis & scribendis literis statim de principio imbuendus est puer: in quo illud primū admodum occurrit laudabile, quod est in more positum, ut simul cum literarum notis, elementa quoq; Christianæ religionis in puero insinuentur: nam

ut dictum

ut dictum est, nec uirtus, nec doctrina, nec spes honestæ aut beatæ agendæ uitæ ulla est, qua non pertinet, nec comes est religio: grauesq; tum sententiæ summorum autorū proponendæ illi sunt, ad sanctitatem uitæ, & ad exemplum fugiendarum aut expetendarum rerum pertinentes, quas animus tener bene apprehendat, deferatq; secum in omnem posteriorem uitam. Sed hanc consuetudinem legendi iam scribendiq; familiariter sequitur cōtinuo grāmāticæ ars: cuius nomen ductū quidem à literis, tenuem uidetur habere appellationem, sed est eius facultas uberior: non literas enim solū, & nomina, uerbaq;, ac reliquas omnes orationis partes, sed poëtarum quoq; & oratorū cognitionem ita complectitur, & pertrahit, ut paruum in ijs relinquere uideatur uelle alijs artibus quibusdam locum: quod meo est animo non tam grammatices proprium, quàm eorum qui ad suam ex alijs generibus facultatem doctrinamq; ostentandam, huius artis nomine abuti uoluerunt. Scripserūt enim de ea complures docti uiri, cū Græci tum Latini: sed aliq; alio modo, pressè castigateq; nōnulli, multi abundanti

tius: nisi

tius: nisi fortè necessariò credimus tria milia librorum amplius à Didymo in arte grammatica fuisse scripta. Apollonius in Græcis, & Herodianus probatiores: magnā laudem apud nostros meruit Donatus, & qui illū Seruius æmulatus est: tum deinde multi. Sed nostrum non est enumerare scriptores: potius illud uideamus, quomodo & quatenus grammaticæ tradenda puero est: neque uim artis totam, sed captum ætatis illius cōsideremus: nam si qua sunt in illa arte difficilia & ardua, nō tam necessarijs quàm subtilibus implicata disputationibus, reijciantur in id tempus, cum alijs pluribus disciplinis instructus adolescens, ocium conterere in huiusmodi quæstionibus poterit: quæ tunc ultrò sese illi offerent, & ex aliena quadam facultate acutius disceptabuntur: tenerum quidem pueri animū onerare his difficultatibus, nullius consilij est. Quid enim illi proderit nosse cōtrouersiam, utrū participium sit pars orationis, an redigatur sub uerbo: & utrum uocabuli an nominis in rebus appellandis potior usus sit: & similia multa, quæ ne intelligentibus quidē admodum usui esse possunt: Potius mihi is ad
illa aperte

illa aperte & simpliciter perdiscenda ducatur, quæ necessariam habent utilitatem, ut literas distinguat, aliasq; nouerit uocales, quæ purum ex se proferant sonum, alias cōsonantes, quæ cum illis iunctæ & compositæ sonent, rursusq; ex consonantibus semiuocales, quarum sonus incipiat à uocali; cæteras mutas, in quibus uocalis sonus tantum definit. Intelligat etiam bissonas, quas *διφθόγγας* Græci, ex duabus uocalibus esse cōpositas; tum his adiungat omnibus pronuntiationem congruam. Ad dictionum uerò syluā ita traducatur, ut sine ulla ambiguitate addiscat octo illas peruulgatas orationis partes; quarum singularum proprietates, & quasi insignia quædam, debet cognoscere, ut sciat internoscere; ut uerbi causa, Nomen esse quod rei naturam aut qualitatem denotet in suo statu manentē, idq; casibus deflecti, speciebus diuidi, numeris mutari, generibus uariari, figuris distinguui. Verbum esse, quod rem in motu aliquo signet uel agendi uel patiendi, in quo pro casibus sunt temporum flexiones. Participiū, quod affine utriq; & uerbo & nomini; tem-

pus & motum accipiat à uerbo, in reliquis
 sequatur nomen. Pronomen uerò quod uis-
 cem præbeat nominis, in ijs nominibus sci-
 licet quæ propria sunt, & certam personam
 aliquam indicant. Aduerbía porro & præ-
 positiones illa, quod nisi uerbo adiuncta uim
 habent nullam, hæ uel nominibus separa-
 tim appositæ, idc; ferè semper præeūdo atq;
 antecedendo, unde nomen nactæ sunt, uel
 etiam cum his & cū uerbis in composi-
 tione copulatæ augent, uel minuunt, uel uer-
 tunt sensa eorum, quibuscum componun-
 tur. Coniunctiones uero, quòd superiores
 quinq; partes orationis binas trinas ue ad-
 herescendo cōiungant. Interiectiones è cō-
 trario, quòd cursum & sensum clausulæ in-
 terpungūt aliqua uoce humani affectus in-
 dice interposita, quæ habeat spem, lætitiā,
 metum, dolorem, alacritatem, admirationē,
 & similia quædam. Sed hæc, quæ in pueri-
 li disciplina cōmodius traduntur, perstrin-
 genda tantummodo nobis sunt, indicamus
 enim iter duntaxat, non disciplinam ipsam
 tradimus. Sequuntur flexiones quatuor pri-
 marum partium orationis, quarum tres cas-
 bus, uer

bus, uerbū ipsum temporibus tantum inclinatur, quæ probè & penitus memoriæ mandandæ sunt; earumq; uarietas facillime est & familiarissimè discernēda; tum autem qui cuique uerbo casus subsequatur, qui ue antecedit, hæc enim summa est meo quidē animo grāmaticæ facultas, scire ita struere & contexere orationē casibus, numero, genere, temporibus, ut nihil sit perturbatum, nihil non concors, nihil nō inter se apte cohærens & cōsonum, quod tam in uersibus, quàm soluta oratione tenendum grammatico est; est enim & huius artis propria quantitatis syllabarū notio, & quis cuiq; carmini pes conueniat, nam uerborum & nominum quæ communi analogiæ præuaricata sunt, & discrepantes à consimilium cæterorum ratione induere formas, usus & cognitio, non tam scrupulosis anxiiisq; præceptis, quàm ex bonorum autorum crebra lectione percipienda est; quod idem de recte scribendi sciētia, quæ Græce orthographia est, dicimus; hanc enim onerosam & difficilem pueris ad noscendū, si per regulas præceptaq; tradamus, assiduus legendi scriben-

diſq; uſus melius confirmat, & in uniuerſum
 tota iſta ars plurimum cōmuni conſuetudinē
 ne loquendi, & ueterum doctorum autoritā
 tate nixa eſt; cuius extremū & finis eſt ſcire
 apte conſtruere, & coagmētare orationem,
 ut nihil diſcors in ea, neq; prepoſterum ſit;
 idēq; tum proſa, tum carmine, in quo ſylla
 barum præterea quātitas expendatur. Hoc
 cum efficere poterit puer prompte & para
 tē, atq; ut in agendo nihil hæſitet, eſt enim
 propterea quod hæc ars fundamentum eſt,
 & ueluti ſolum reliquarum artium, ut ſi ea
 debilitèr comprehenſa ſit, omnem ſuperex
 tructionem nutare oporteat, diligentius in
 ea elaborandum, optime ut teneatur. Cum
 inquàm fuerit hæc puero bene percepta, &
 cognita, tum audentius quicquid libuerit
 oneris eſt illi imponendum; nam & ipſe his
 nodolis & minutis difficultatibus expedi
 tus, quæ laborem animi in puero non me
 diocrem, delectationem habent propemo
 dum nullam, tanquàm equus modo domi
 tus geſtiet in campos ꝑcurrere liberiores,
 & ſuarum uirium, ſuiq; ingenij aliquod pe
 riculum facere. Ita quæ ſequentur iam non
laborioſa

laboriosa illi, sed grata iucundaq; erunt. Igitur è uestigio ad exercitationes & præcepta artis rhetoricæ traducendus est; cui eadem quidem quæ ipsi grammaticæ subiecta est materia, nominum & uerborum ualet, & omnis formandæ componendæq; orationis, uerum alio modo. Illa enim ut diximus sat habet struere aptam inter se & congruentem personis temporibusq; orationem, aut carmen suis pedibus & numeris integrum componere, eoq; functa officio quiescit, nec habet causam ulterius progrediendi. Rhetorica uerò hoc quidem accipit ab illa, tanquam sibi necessarium, sed nulla est in necessarijs dignitas. Itaq; sic excolit acceptum atq; exornat, ut illo apparatu instructuq; orationis nihil fieri possit admirabilius. Hac de arte plura dicenda essent, quippe è qua tantum sit humanæ uitæ ornamentum, nisi in Cicerone præclarissime expressa essent omnia; quem & meo hortatu, & uoluntate tua assiduum in manibus Paule geris: hic enim tibi & nunc, & postea, & semper legendus est; nec legendus solum, sed omnibus intimis sensibus & modis deuorandus: nulla

est enim laus prudentiæ, nullum lumen orationis, nulla sententiarum dignitas, nulla uerborum, nullus in dicendo lepos, nullum acumen ingenij, nulla uis animi, quæ non in eo non dicam appareat atque extet, uerum ita emineat, acrisque ad permouendum uehemensque sit, ut torrente quodam omnium suauitatum obruat sensus animosque legentium. Sed et si in hoc uno omnia insunt, quæ ad huius præclari generis facultatem uidentur essequirenda: prætereaque & doctrinæ & sapientiæ maxima cum his coniuncta uis: tamen ubi te ad huius imitationem conformaueris, neque colorem solum, sed succum etiam & habitum illius orationis fueris nactus: tum legendi cæteri quoque tibi sunt autores Latini, Græcique, tum oratores, tum etiam poætæ. Est enim huic ætati, in qua tu es Paule, & uerò etiam cōsequenti magno ornamento simul & emolumento, uidere multorum ingenia atque scripta: quod & multa addiscuntur à multis, quæ ad usum & manum quotidie opportuna accidere possunt: & lectio uaria ac multiplex iudicandi uim prudentiamque confirmat: quæ si in uno duntaxat

genere

genere uersetur, nec habeat qui cum quid
 comparet, non delectu ullo ad id se appli-
 cuiſſe, etiam ſi ſit optimum, ſed caſu & for-
 tuna in illud ſolum incidiſſe uideatur. At
 nos delectu uolumus & iudicio ualere uel
 maxime eius adoleſcentis naturam, de quo
 ſamdudum inſiſtimus loquitur: quanquam nō
 eſt adoleſcentiæ iudicare, uigere ingenio illi
 ætati potius conuenit: porro autem inge-
 niū eſt cum percipere celeriter id quod tra-
 datur, tū uerò arrepto à demonſtrante prin-
 cipio, præcurrere aliquantum, & ex paucis
 ſtatim plura aliqua intelligere: quod quidē
 eximium, imprimiſq; optabile Deorum im-
 mortaliū in nobis donum eſt: iudicandi au-
 tem ipſa uis, non tam celeritatē, quàm pon-
 dus habet, neq; in præuidēdo magis, quàm
 in circūſpiciendo eſt poſita: ex multis enim
 circumcirca ſeſe offerentibus eligat illud o-
 portet, quod maxime ſit accōmodū: quod
 quidem fieri ſine comparatione pluriū non
 poteſt: quam nobis probandi & adſciſcendi
 potiora facultatem uſus rerum multarum,
 & in hominum conſilijs, fortuitiſq; euenti-
 bus lōga agitatio, imprimiſq; lectio erudi-

ta & uaria affert: neq; tamen absq; illo naturæ munere, quo bono ingenio præditi in lucem uenimus: nam si ingeniū ablit, pro nihilo cuncta sunt: ut naturā ubiq; præcipue dominari appareat. Sed etsi non est iudicatio propria adolefcētiæ, eis tamen armis, & eo cultu comitatuq; rerum illa ornāda ætas est, ut cum maturum fuerit, acute queat & recte iudicare: in quo maximam partem literarum scientia adiuuabit, & cognitio uetustatis, & lectio quàm plurima summorum probatissimorumq; autorum, quorum nemo est aspernādus ex his, quos iniuria temporum de multis reliquos nobis fecit: nec solum egregia utilitas, sed maxima quoque delectatio ex illorum lectione uaria percipietur. Iurabit cognosse ac mirari unā uim illam incredibilem uehementiamq; Demosthenis: cuius oratio sic sensis inter se, quasi hamis, conferta esse mihi uidetur, ut si litram unam tollas, seriem totam labare sit necesse: ita quidem est pugnax, ut semper uincere: ita plena ac referta, ut obruere: ita arguta, ut nunquā nō decipere aduersarios possit: quā crebra præterea in ea prædica

tio anti

tio antiquitatis, qui delectus uerborum ac sententiarum, quàm multæ ad laudem & ad decus sumptæ ex tempore & ex causâ cohortationes: ut merito huius unius principis in dicendo gloria Graiæ gentis eloquentia nitatur. Huius inimicus & in repub. aduersarius Aeschines toto genere omisior, canoræ tamen habet quiddam & profluens. Subtilis Lysias & uerbis maxime proprius. Nam Isocratis eloquētiam probatam alioquin, nimix cōcinnitates, & quædam quasi delitiæ, ut minus uideretur uirilis efficere. Horum & cæterorum, ut dico, crebra lectio non solum uoluptate afficit cognoscendis summorum hominum ingenijs ac dissimilitudinibus, sed auget etiam facultatē inter dissimilia & uariâ genera dñjudicâdi. Quod idem de rerum gestarum scriptoribus est dicendum, quorum nostris mehercule nō minor est quàm Græcis aut elegantia aut copia: atq; in his aliquantò etiam expressius apparet, quod ad confirmandam prudentiâ hominum pertinet: ueterum enim ducum, & eorum qui in gubernatione rerum publicarum floruerunt consilijs actisque perdiscen

dis, & quid cauendū in uita, & quid sectandū sit ex euentis illorū facile intelligitur. Quid de Poëtis dicam; quorum cernis profecto & quæ in utraq; lingua copia, & quanta non solum ad demulcēdos, uerum etiam ad impellendos animos nostros uis sit; atq; hoc genus sanctū, & Dīs amabile semper habitum est; non enim tam studio humanae ue, cogitatione, quàm spiritu quodam diuinitus inflati, uidentur illa effundere, quæ sonis numerisq; constructa aures sensusq; corripunt; & ad permiscendos animos nostros tanquàm illiquefacta funduntur; ut in quancūq; impulerint partem, non uideatur posse oblisti. Quo etiā ex illa Platonis rep. quam is in libris perfectam condidit, poëtę exire iussi sunt, ne si ad suum arbitrium, & quodcūq; eorum animis libuisset scribere ac diuulgare aggressi essent, quod in cōmuni liberum erat Græcia, ciuium suorum mores facillime corrumpere; & re uera plus est in hac facultate momenti, quàm quisquā forte suspicetur, tum ad frangendos, atq; eneruandos uoluptate, aut cæteris per motionibus animos, tum rursus ad eosdem

uirtute

uirtute & constantia corroborandos. Sed quoniam hoc uidetur esse cōmunis Musicę officium, cuius pars uel pręcipua poëticę est, eaq; adeo sedes & basis, qua tota ars Musica collocata est & sustinetur, de ea est aliquid dicendum, si quid nobis uelimus hoc cursu & hac cōmemoratione artium ingenuarum & quem ad finem contendamus prius exposuerimus. P A V. Equidem pendeo animi quo tu loco statuas esse Poëtas, & illam Platonis sentētiam pertimesco: sed tamen cum recordor me te autore cum illis uiuere iam dudū familiariter, eosq; sæpius in manibus habere, cōsolor ipse me, nec uereor ut tu mihi illam uel oblectationem & requiem à seuerioribus studijs, uel etiam ut ego experior nō mediocrem utilitatem ad linguam & uitam excolendam, adimas: nā si quis mei ingenij captus est ad ista expendenda, in quibus tamē quotidie uersor, nec intelligo quid Homero uberius aut magnificētius legere possim, nec quid Virgilio diuinius: qui duo cum sint non singulorum sæpe hominum studio solum, sed ipsarū nationum cōtentione inter se comparati, utri

dandus

dandus sit in hac laude principatus, soleo crebrò usurpare sententiam tuam; qui sic dicere es solitus, plurima esse in Homero quæ in cœlum tolli, nihil in nostro quod melius possit optari; ab illo tamen tanquàm fonte & patre omniũ doctrinarum cæteros ueluti riuos fluxisse putas. Nam quòd comœdiã sæpe affirmas priuatæ uitæ & ciuili consuetudinis esse magistram, speciem habet, ut ego arbitror, hos quoq; poëtas non repudiantis; quorũ Terentius ceu sedatus amnis quemadmodum fluat pure & leniter, nihil secum turbidum neq; fucatũ deferens; utq; se accõmodet ad omnia quę incidunt, apte, scite, eleganterq; & narranda & respondenda, quis legens non cum quadam animi delectatione miretur; in quo mihi uidetur habitare ipsa modestia; sic enim cauet ab obscæno spurcoq; ut interdum quid quanque deceat personam parum attẽdere uideatur. Plautus fortasse licetior; sed tamen quid eo ad locupletandam latinam orationem & facilitatem sermonis copiamq; uerborum, potest esse utilius? De poëtis cæteris non loquar, quorum est & Græcis & Latinis festis

na copia

ua copia; plura enim genera poëtarum habentur, quod in oratoribus fortasse non ita est. Sed hoc dicam cōmuniter de uniuersis, cū sit aliquid in unoquoq; quod excellat in aliqua ingenij parte, & in plerisq; laudabilia permulta, nō uideri hoc genus ab institutione bonorum morum & à studijs doctrinæ eius quam expetimus repellendum esse. Quod si fortunæ & temporis iniquitas aut nobis in uetustis conseruandis autoribus tragoediam reliquisset, aut nō ademisset Græcis comœdiam, magnam opinor uoluptatem ex Græcorum & Latinorū inter se scriptorum contentione caperemus. Sed quando hoc nobis bonum ereptum est, siue ista hominum iniuria fuerit, siue temporis, ex alternorum tamē lectione licet animaduertere, quæ sit utriusq; generis uis, quam quàm tragoedia fortè turbulētior, & ad cōcitandos diuersis affectibus animos non parum certe potentior. I A. Polite ista admodum & perquàm cōmode Paule; itaq; gaudeo hac tua in expendendis scriptoribus Græcis & Latinis attentione ac diligentia, in qua specimen nobis eximium tui ingenij
præbes

præbes; mihi quidem non paruum laboris partem ademisti in discernendis & dijudicandis poetis, nam hos modo quos cōmemorasti, & alios ferè horum similes non legendos solum, sed habendos tibi perquam familiareis puto: nec usq; eò Platonis illud interdictum horreo, ut non putem bonum morè potius poetis, quàm poetas bono mori legem esse laturos. Sed tamen neq; ille in eo statuendo non aliquid secutus est; & nos te nolumus in numero ducere poetarū sordidicos istos impuros uersificatores, qui ad omnem petulantia progressi, omnia scurrilibus probris referferunt. P A V. Nequaquam mi pater, intelligo enim quos dicas, nisi si quando illi legendi sunt, ut excellentium & grauium poetarum uirtus & sapientia magis eluceat. Sed quod de Musica te uelle dixisti dicere, id ego audire sanè aueo. I A. Quippe qui in hac arte patris tui cura apprime à pueritia instructus fuisti. Sed ego non ea dicam quæ huius uulgatæ & triualis Symphonix sint, cuius auribus tantum suauitate demulcendis omne est lenocinium, & quæ in sola penè uocum flexio-

ne ac modulatione ipsa cōsistunt; hāc enim uelut bonis moribus inimicissimam iure & ab repub. sua exclusit Plato, & in suas ciuitates Aegyptij nunquā admiserē. Sed dicendū est de uera Musica, cuius animis ab agresti illo rigidoq; sensu ad urbanitatē reflectendis, & eisdem rursus ne mollicia nimia perfluant, uirtute & constantia uincendis, totum officiū est; & quoniam diximus esse quiddam quod anteuertendum primo nobis uideretur, sic habeto: cū quemadmodum in stadio fieri solet, nos in hoc disciplinarum & artium ingenuarū ueluti decursu quasi ē carceribus deducamus adolescentiam, ut eam in loco ubi est præmiū certaminis positum sistamus: summum esse illud & extremum quo tendimus ipsam illam de qua totiens iam locuti sumus perfectricem naturæ humanæ ac rationis & beatæ uitæ largitricem philosophiam: ad quam cū fuerit peruentum, constituenda in ea sedes est, & omnium consiliorum collocandum domicilium: quippe cum nec quod ad salutē nostri, trāquillitatēq; pertineat, nec quod ad sani animi plurimas capiundas uoluptates uti

tes utile sit, quicquàm ibi possit deesse: por-
 rò exorsus huius nostræ deductionis gram-
 maticæ ipsa extitit: è qua cum tantum insti-
 teris in ea quantum fuerit necesse, ad ornan-
 dam & excolendam, alia quadam arte & do-
 ctrina orationem discedendū est, cuius im-
 primis necessariæ & maxime præclaræ fa-
 cultatis studium in omnem reliquam dein-
 cept uitam pertinere debere diximus: tan-
 quàm sine qua magnus uir quispiam, & in-
 ter cæteros gloria eminens nec domi, nec
 uerò etiam belli existere facile possit. Verū
 etsi hanc exercitationē grauiter, distinctē,
 ornatēq; differendi, qua de re cunque fuerit
 propositum comitem adolescenti, in omnē
 ætatem tradimus, ut cum unā cū eo ad phi-
 losophiam tanquàm ad mare fluuius perue-
 cta fuerit, coalescat cum illa in unum quasi
 corpus & confluat: sic eam uolumus aliarū
 artium ac disciplinarum, tanquàm aquarū
 & fluminum accessu, uberiorē fluere. Itaq;
 nulla est earum artium, quæ liberales sunt,
 & ingenuo homine dignę existimantur, nō
 suscipienda adolescenti quatenus cōmodum
 sit, hoc est ut tantum in una quaq; ponatur
 temporis

temporis, quantum fuerit satis, nam neque erit negocium difficile, & illæ tamen societate & consensu quodā nexæ inter se & colligatæ sunt, ut qui in unā penitus intrarit, facilem sibi aditum patefaciat ad cæteras. Itaq; antiqui illi Græci, qui hæc curiosius & in maiore ocio quàm nostri tractauerunt, cum cernerent ad perfectam summamq; sapientiam, quam illi in gubernatione rerum publicarum: & in excellendo ac præstando cæteris hominibus cōsilio ac eloquentia positam arbitrabatur, iter esse per huiuscemodi artes, præceptores quidem dicendi simul & sapiendi, quos illi Sophistas uocabant, quasi ciuilis prudentiæ magistros, impenso conducebant precio liberis; ut affixi illis semper, ab eorum latere nunquàm discederent; ad alios uerò doctores Geometras, Musicos, Astronomos, filios tanquàm deambulatum iubebant duci: apud quos tamen aliquid reperirent quod operæ precium esset addiscere. Sed cum ætas puerilis & paulò etiam magis adolescens plurimo igni citata & uiuida, gescere nullo pacto queat, semperq; in agitatu motuq; sit, nec garrindi,

H *curfandi,*

cursandi, clamandi constituat modum, quas
 putauerunt artes regendæ illi ætati & tem-
 peramento quodam fingendæ idoneas pos-
 tissimum esse, eas primas adhibuerunt, gym-
 nasticam uidelicet & musicam, quarum al-
 tera corporis in puero motus, altera animi,
 effusos ipsos per sese & immoderatos, sub
 leges quasdam redigeret; ut cum suos natu-
 ræ cursus impetusque permisisset, affingeret
 tamen quiddam ex arte & disciplina,
 quod cum uenustatem omnibus illis mo-
 tionibus, tum corpori ualetudinem, animo
 modestiâ præterea posset afferre. Ac quod
 ad corpus quidem & eius exercitationes
 attinet, permulta ex illo antiquo usu con-
 traria consuetudine sublata sunt; non enim
 nos neque frequentibus balneis utimur,
 neque quotidie lauamus, quod illi studio
 faciebant; nec oleum iam diu aut palæstram
 ullam nouimus; tantum quæ erant Roma-
 næ exercitationis propria in nostris mo-
 ribus remanserunt, pleraque equitare, cur-
 rere, pila ludere, iaculum mittere, certare
 rudibus, & si qua eiusmodi sunt ad la-
 borem corporis ualetudinemque spectantia,
 que non

quæ non tam sunt artis, quàm studiij: & in quibus decor omnis accersendus est, non à præceptis magistri, sed ab ipsius ingenio & modestia adolescentis. Vnum etiam reliquum est commune gymnasticæ & musicæ agitandi corporis artificium, quod in choreis situm est, & in ipsa arte studioq; ad fidium sonitum tibiarium'ue saltandi. In quo ipso tamen musice priores partes obtinet, ad quam, quoniam de gymnastica factis est dictum, eis coloribus quos probavit antiquitas in puerorum animis depingendam iam transeamus. P A V. Quàm vereor, ne hoc quicquid ego didici musices, ex eo genere sit, quod tibi minus probandum esse uideatur, quanquàm ego iamdudum ab illo propè desueui, & ut tu uideres potes, minus minusq; eo quotidie delector, & ad hanc grauiorem & nobiliorem musicen, quam conspícor in poëtis, libentius me dedo, quæ animum meum illis numeris & dignitate ac grauitate sententiarum propè in cœlum rapit. I A. Quod didicisti Paule de uocibus & tonis (sic enim uos appellatis) aut tollendis in acutum, aut

rursus in graue deprimendis, itemq; de certis, falsisq; uoculis, nec non de eo quantum integer tonus, quantum dimidiatus pendat, quæ sit in diapason uis, quæ in diapente, qui gradus uocum numericq; & ipsorum inter se permutationes, quæ cui uoci cum uoce quaque consonantia, & si qua sunt talia musici ludi documenta, non inficiabor ea abs te & rite & necessario percepta esse. Sed harum rerum cognitio est non difficilis; illud uidendum, ne malo usu ars sine dubio ad hominis naturam imprimis accommodata, si corrupta ea sit, mores deinde quoque & animos nostros ipsa corrumpat; etenim nihil est profecto ad obligandum & comprehendendum animum numero potentius, nec quod se magis illi insinuet, aut normam legemq; præscribat, quemadmodum eum uelit moueri & affici; declarat hoc tacita ipsa sæpe lectio oratorum & poëtarum, quando in utrisq; numerus modicq; sunt, & mensuræ interuallaq; uerborum, & si in poëtis id multò est expressius; sed tamen hos cum legimus, sentimus nos intus affici, & qua numerosa illa
uis sese

uis sese inferat, cum hac unà ferri, & in omnem partem pertrahi sensus nostros, Quod si uox cantusque accedat illi compositioni accommodatus & congruens, uix ullum animi robur obstiterit, quin det manus, & se ducendum tanquam adductum præbeat. Quid ergo est? quò plus in hoc genere est actionis & uirium, hoc magis prouidendum erat, quod tamen nequaquam fit, ut ne cuiuslibet liberum esset, quemadmodum quisque uellet musicæ modos & uariare & flectere, sed statis quibusdam & publice probatis omnes cogerentur uti: quod quidem antiquitus Lacedæmone usque eò seuerè fuit obseruatum, ut Timotheum Citharædum nobilè imprimis magno concursu artem Spartæ profitentem, quod chordam unam addidisset in citharra, tanquam soluentem leges, & labefactantem iuuenum disciplinam, illa ciuitas exterminandum curauerit. Quod si quaeratur qui modus sit in musicis tenendus, hæc ego omnia attendenda esse puto: cum constet chorus ex tribus, sententiâ, rythmo (hic enim numerus nobis est) & uoce, pri-

mum quidem omnium & potissimum sententiam esse, utpote quæ sit sedes & fundamentum reliquorum, & per se ipsa ualeat non minimum ad suadendum animo uel dissuadendum: numeris autem modisque contorta penetret multò acrius: si uerò etiam cantu & uoce fuerit modulata, iam omnis intus sensus & hominem totum possideat. Videndum est igitur acute uel ciuitati, si quæ forte aliquando publicè huius rei susceperit curam, uel priuato ciui, qui bene & pudice erudiendi filij certe sit curiosus, ita ut addiscatur ista ars, ut quod subiectum materiesque est artis, uerba uidelicet & sententiæ, ex genere eo sint, quod ad optimos conseruandos alendosque mores ualeat plurimum: quod idoneè fiet, si aut laudes clarorum uirorum, eorumue dicta & pronunciata ad uirtutem pertinentia, aut diuinæ res, & de Deo ipso ea prædicabuntur, quæ habent illius bonitatis, benignitatis, clementiæque commemoratiorem, cum maxima nostra utilitate beneficiisque coniunctam: cuiusmodi primum scripsit in originibus Cato, usurpatum fuisse

apud

apud ueteres Romanos, ut post epulas ad tibiā fortium uirorum laudes, & præclara in patriā merita canerentur: altero interdum utuntur poëte, ut apud Virgilium Iopas, de sole, & luna, & cœlestibus rebus illic canens: apud nos uerò sublimius multò atque sanctius, qui sacris numeris diuinæ potestatis, & erga nos beneficentiæ mysteria cecinerunt: quod & nuper musis omnibus approbantibus fecit homo ingenio & eloquentia & Christiana pietate in omni poëtica facultate præstans Actius Syncerus: hac quidem basi supposita & collocata, adhibendus iam deinceps numerus est: qui nequaquam poterit profecto fluidus esse, & mollis, & inconstans, si dignitatem illius sententiæ apte debeat modulari: sed habebit suauitatem austeram & uirilem necessariò, grauesq; consecrabitur modos: non enim aut natura ipsa fert, aut nostra potest pati expectatio, ut factum egregium Mutij Scæuæ si quis narrando astringat, numeris celeribus id iambis debeat euoluere: festinationis enim & auiditatis, & turbati iratque animi pedes illi

sunt, non constantis inuictæq; uirtutis: neque item deuotio illa Deciorum, & in medios hostes procurfus, cum se illi pro patriæ salute ad certam proiecere mortem, mollibus elegis aut fluentibus dithirambis uinciendus est: sed heroum quærit carmen, ut dignitatem rerum par numerus consequatur: Porro sententia & numero consonantibus non poterit uox illis solidum & uirile tenentibus ipsa infracta & muliebris esse, qui iam erit concentus non solum ad bonos mores & disciplinam utilis, sed etiam, ut mea fert opinio, iocunditate ipsa, & amenitate longe superior: non enim dulci quodam ueluti decocto satietatem cito afferet, & sensus fastidio abalienabit, sed suauitatem autoritate cōdiens tenebit diutius, atque in adolescentium animis insinuans præclarum illud fœdus honestatis cum uoluptate, quod caput esse bonorum morum diximus, idoneum erit id & conciliare in animo, & conseruare. Hanc ego musicam & tibi Paule & omnibus adolescentibus, qui uirtutis uolunt esse studiosi, & sectandam cupide, & firmiter comprehendendam

hendendam præcipio : quanquàm tu quidem nostra monita tuo studio antecedis. Nam ista quæ nunc uulgò & passim celebris est musica, quid habere in se potest recti ac decori, quæ aut nulla uerborum fermè & sententiarum sede suffulta sit : aut si etiam habeat subiectam aliquam sententiam, illius tamen sensum ac notionem concise fractis ac uibratis inter fauces uocibus infuscet & impediat : quasi uerò iccirco respecta musica sit, non quæ mulceat temperetq; animos, sed quæ auribus tantum deseruiat, & imitetur uolucrum ac bestiarum cantus, quarum tamen similes esse nollemus : at hoc est corporeum animum efficere, & minime compotem sui : à quo iure optimo cum abhorreret Plato, huic esse tali in sua ciuitate noluit locum : namq; ubi molles, infractæ, uoluptariæq; sententiæ paribus numeris, & simili uocum modulamine proferuntur, uel ad libidines fluxæ, uel in doloribus languentes, uel ad subitos turbidi animi motus præcípites, & concitatæ, quam tu ibi labem uirtutis, quam bonorum morum uassitatem fieri putas ?

H 5 Et ni

Et nimirum hoc modo primum pristinum suum morem rectum & laudabilem corrumpit Græcia theatris & scenis nimium frequentandis, chorisq; illis imprimis adsciscendis, qui suauitate aures, animos autem maxime affectionibus uarijs permouissent; inde in urbem Romam deuecta illa pernicies, nervos antiquæ grauitatis perfregit, & discidit; nostra autem hac ætate quid sperari debeat boni ex huiusmodi musica, promptum est cognoscere, cum uideamus quibus moribus sint hi, qui eam tradunt & profitentur. Quamobrem non illa hæc est digna homine libero, sed quam paulo ante protulimus, laudabili sententia, grauib; numeris, uoce uirili ad studium uirtutis animum accendentem; cui si adiungatur præterea motus agitatioq; corporis ad sonum numerumq; conuersa, iam saltatio exoritur, & choreæ ipsæ, quarum nos usum non penitus interdiciamus adolescentiæ, rarò modo illæ & sobriè exerceantur; non inutiles erunt exhilarandis animis, & ex studiorum labore & contracta illa cura reficiendis; uerum missas
eas facere

eas facere celeriter oportet, & saltationem totam deferere; mature enim fit inepta, neque potest cum grauitate uirili, sedationibusq; moribus ullo pacto in unum locum tempusq; conuenire; paulatim deinde quoque cantus & uocis modulatio relinquenda est, ut ne utamur ea ipsi, non ut ne audiamus utenteis alios. Nam auditio cuiusque ætati concessa sanè sit, etiam senectæ, & ultimæ, dum modice fiat, neque nimis dedita opera expetatur. Rhythmos quidem & sententias numeris astrictas ex illo genere graui, siue in legendis poëtis, siue in carminibus interdum etiam pangendis, omnis uitæ comites uolumus esse, habent enim amœnum iuxta atque opportunum à seuerioribus sæpe studiis & publicis curis occupationibusq; diuersorium.

P A V. Percepi planè mi pater, & quid tu adsciscas, probesq; in musicis, & quid repellas: dabo operam igitur ut tibi in utroque ac ueritati ipsi satisfaciam. I A. Ne Arithmetica quidem Paule non aduocanda est in cæterarum consortium disciplinarum, quæ est ipsa ars & scientia numerandi:

randi; cuius usus ita nobis necessarius est, ut uideamur absque ea ne quot digitos quidem habeamus in manibus, aut quot oculis intueamur scire posse: quod ridicule uidetur accidisse priscis hominibus ante Palamedem, cuius hoc inuentum apud Troiam fuisse fertur: quo quidem tempore neque Agamemnon tanti exercitus dux, neque is qui in consilijs excellere ab Homero dictus est Nestor, neque uero Ulixfes mortalium omnium uersutissimus, numerum earum nauium, quibus appulerunt ad Troiam, potuissent dicere. Sed fabulis missis, huius artis scientia atque exercitatio adolescentibus tradenda est, quatenus quidem expedit: principia enim certe percipienda sunt, & introrsum non nihil penetrandum, ut numerorum differentias, parisque & imparis uim, ac ipsorum inter se multiplices ac uarios intelligamus nexus, responsusque prope mirabiles referentium certis interuallis & spatijs priores in numeris antecedentibus affectiones ac notas posteriorum semper numerorum, ac si qua sunt alia eiusdem modi, quæ cum

ingenua

ingenua oblectatione noscendæ artis liberalissimæ, ad acuendum excitandumq; ingenium præcipue idonea sunt; mentemq; præterea à corporeis abstrahunt rebus, & ad meliorem suimet usum conuertunt: ut sua uinixa, neque sensibilibus rerum diuerberata, cogitationibus in illa æterna & immobili ueritate intuenda firmius hæere possit, id quod scientia hæc habet imprimis: est enim numerorum ea natura & uis, ut nullo aut minimo commercio cum fluxis rebus, & nunquam in eodem statu manentibus, implicata sit, sed tanquam pura & simplex, & sibi seposita uirgo, non adeuntium oculis, nec manibus, sed castis tantummodo mentibus attrectetur: quo etiam deterius sibi ex illa & suæ uitæ auspicium faciunt, qui illam eius partem, quæ in subducendis & colligendis summis posita est, quam ratiocinatiuam appellamus, conferunt ad quæstum, neque emolumentum ex ea sibi met ipsis, sed arcæ & oculis suis appetunt: & si enim huic quoque ministerio apposita est, non alio fini tamen recte usurpatur, quam ut belli & do-

mi bene

mi bene geratur respub. & priuatæ quoque rationes ordine administrantur, quæ sine hoc studio teneri rite non queunt. Ac questus quidem ingenuis animis turpis semper & sordidus est: recta autem communis rei priuatæq; gubernatio sapientis hominis propria. Quid quod ab ista arte cæteris omnibus artibus, quas mathematicas uocamus, principia traduntur, nec sine hac illæ suum munus obire possunt? Quid enim sine notione numerorum Musica? Quid Geometria? Quid ipsa cœli & siderum speculatrix Astrologia potest efficere? Quæ cum artes ab hac arte numerum tanquàm animum acceperint, uestiunt deinde illum ipsæ, & de suo aliquid quasi corpus adglutinant: ut uerbi causa, unitati, qua nihil est in natura rerum simplicius, neque in seipsa contractius, & ab omni omnino aliena re absolutius, situm & positionem Geometria addit, Musica sonum, uisum etiam & motum adiungit Astrologia. Quid Geometriam quibus uerbis honestabimus? cuius uis disciplinæ latius etiam permanat, & in omneis artes per
nitus

nitus opificiaq; humanæ uitæ diffusa est:
 cum enim puncti sit linearum, superficie-
 rum, figurarum tam in plano, quàm in so-
 lido scientia, certissimisq; nixa rationibus
 & fundamētis, nusquàm labatur, nunquàm
 titubet cum admirabiles præbet in tuenda
 ueritate animis uoluptates, tum omnibus
 apta rebus non solum atque apposita, ue-
 rum in primis etiàm & maxime necessaria
 est: illud enim quod unum continet omnia
 quæ arte & manu effici solent, libratio ipsa
 & collocatio, & unius ad alterum propor-
 tione facta commensio Geometrica tota
 est: neque starent tecta urbium & moenia,
 illaq; ampla & præclara operum monu-
 menta, quæ in templis, theatris, fornicis-
 busq; uetustis Romanæ urbis adhuc con-
 spicimus, non tanta admiratione nos affi-
 cerent, nisi geometricis fuissent elaborata
 mensurionibus. Quid columnæ, porticusq;
 Quid belli instrumenta, & machinæ: Quid
 fingendi, pingendi, & aut ex ære, aut ex
 marmore cudendi tantis opificum inge-
 nijs nobilitata quondam, & solis ingenuis
 permixta ars: ipsaq; tota nauigatio, & lo-
corum

corum, orarum, regionum, littorum ex geographia sumpta descriptio : agrorumq; dimensus, & aquarum deriuationes : ac denique ne singula memorem, quicquid uel oculis spectabile & magnificū, uel ad usus uitæ commodum ac necessarium est, huius omne est artis & geometricæ facultatis inuentum. Quanquā quid nos manu facta recensemus, cum ipsa hæc cœlestia quæ supra nos, circumq; torquentur: quorum & species & utilitas nulla est oratione explicabilis, ipsa item ista leuis & grauis in inferiore mundo & commutabili conexio librataq; paribus momentis æqualitas, qua diuersæ res, & plurimum inter se repugnantes, ita ligantur & uinciuntur unā, ut cum se alternæ maxime fugiant, sic maxime contineantur, ratione geometrica quidem, sed ea diuina, fabricata sint. Hanc tantam huius artis uim & potestatem cum intelligeret Archimedes, qui uisus fuisse traditur in hac scientia longe omnibus præstans, dictitare solitus erat, confidere sese, si alter inuentus foret terrarum orbis, hunc posse ad illum applicare & adiungere;

iungere ; & fanè ea ille de se indicia perhibebat , ut non id loqui temerè , neque inaniter , & falsò gloriari uideretur ; ponderum enim & mensurarum rationes , quibus reguntur , dirigunturq; omnia , cum ex Geometria optime calleret , intelligebat earum uim non quotidianis modo his instrumentis subsidijscq; communis uitæ , sed maximis etiam uoluendis & moliendis rebus idoneam esse. Atque hic tantus uir , qui patriæ suæ obsessæ contra exercitus Romani uim , & maximi imperatoris uirtutem , propter Geometriæ & ponderum scientiam unus fuit auxilio , reprehensione tamen non caruit , quòd scientiam hoc ipso in primis nobilem , quòd à sensibus oculisq; remota , sola mentis uí intelligentiaq; nitatur , quasi direpto honore produxisset in publicum ; etenim apud illos eruditos academiæ pulueres , ubi ista quondam liberalius tractabantur , potior quædam & magis occulta expendebatur huiusce artis uis , fructusq; petebatur alendis atque ornandis bonis ingenijs multò uberior , qui non in oculis & admiratione uulgi , sed in ipsius

ueri contemplatione artisq; speculamens
tis, quæ theorematata Græci uocant, positus
esset, quæ perpetua serie aliud ex alio, tan-
quàm orta tractaq; sic subtiliter uere per-
spicueq; monstrantur ut illa cognoscendi
suauitate contentus animus, nil amplius
requirat: nec suæ tranquillissimæ uolupta-
ti populari extrinsecus plausu uelit obstre-
pi. P A V. Dñj immortales tot ne & tanta
nobis cognoscenda esse præcipis, præ-
sertim properantibus ad philosophiam?
quæ uideantur singula unius ætatem ho-
minis distingere facile posse? etsi tibi ego
assentior, fateorq; debere omnia percipi,
si etiam potis est, ad eamq; rem sane alacris
animo sum: sed audio tamen sæpe permul-
tos accusantes breuitatem hominum uitæ,
& difficultatem, ac magnitudinem huius-
cemodi artium uerbis exaggerantes, quasi
earum finis nulla capi possit. Itaque ha-
bent illud Theophrasti identidem in ore,
qui moriens accusasse naturam dicitur, quæ
brutis animantibus, uolucribusq; nonnul-
lis perlonga uiuendi spatia tribuisset, cum
eorum nihil illa res interesset: hominem

uero

uerò qui esset ad intelligēdum & contem-
plandum natus, tunc potissimum extin-
gueretur, cū is mente & ratione bene uti
uix cepisset: quorum de opinione quid
sentias, itemq; ad philosophiam percipien-
dam quam præcipue sectamur, ecquam in
his, quas commemorasti, artibus oppor-
tunitatem esse constituas, audire si placet
sanè uelim. I A C. Maximam Paule, ut
tibi ad posterius tuum respondeam prius:
neque eam simplicem & uniusmodi, sed
multis rationibus utilem & accommoda-
tam: nam cum omnis cognitio & scientia
est liberalis, tum autem artes istæ, de quib;
iamdudum loquimur, illius ipsius
quam appetimus philosophiæ, tanquàm
unius magni corporis quasi membra quæ-
dam sunt: quicquid enim in rerum natu-
ris tractandis noscendisq; quocunque illæ
è genere sint, & in illarum uero intuen-
do uersatur atque inhæret, totum sub di-
tione philosophiæ est, ac lumine illius, tan-
quàm ueritatis radio illustratur: porro in
philosophia quædam sunt quæ cætero-
rum maxima præstantissimæq; habentur:

qualis est de summo omnium bono cognitio, de quibus eo quod summe est, quodque cæteris causam ut sint præbet: & si qua sunt alia eiusdem modi naturæ illius eximiae & principis cognata atque affinia: ad quæ intelligenda, quoniam in excellentissimo mentis loco posita sunt, per huiusmodi studia & disciplinas, tanquam per cliuos gradus scanditur: multaque adhibentur ex hisce ipsis facultatibus mentem animumque adminiculantia, & in sublime tolli adiuuantia: sine quibus labare atque errare ferme esset necesse, ut harum in hac quoque parte egregia artium opera utilisque reperiantur: uerum illa palmaris, quod auocant animum à sensibus, ipsumque docent, per semetipsum quæ consideranda sunt, ea seorsum à sensuum corporearum strepitu, solum in semetipso considerare & cernere, quod est maxime certum & proprium philosophi munus: nam cum naturas rerum omnium, & illud ipsum quod sunt, uel summo mouerit procul natura à conspectu nostro, uel quas etiam obtulit, & tradidit nobis penè contubernales, tantis eas tamen in-

nolucris

uolucris contexerit, ut aures, oculos, cæterosq; sensus permoueant modo, menti autē ipsi, conanti apprehendere illud quod quidq; est, offundant tenebras: non fuit mediocris operæ, neque exigui laboris, facere animum ipsum sibi met uiam per mediam turbam, concursionemq; sensilium, & illud ipsum inuenire, quod quæq; res una est, unum ipsum scilicet idemq; semper, neque tempore ullo, neque mutatione uariabile. Quod quoniam nullo pacto fieri potuit, nisi coercitis & reiectis sensibus, ac illis etiam imaginum similitudinibus, quæ ex sensuionibus rerum exterarum introductæ in animum atque impressæ uolitant uagæ, contemplantiq; obstrepunt, filere penitus iussis: idcirco ut quæq; ars sic se gerere animum, atque à sensibus quoad potest discedere, redireq; in sese maxime docet, ita maxime ad philosophiam utilis ea, atque opportuna est, quod in his numerandi metiendiq; disciplinis præcipuè licet cernere: illæ enim menti ea tractanda cogitandaq; proponunt, quæ à motu, quæ à sensu, quæ à tempore, quæ à uari-

rietate, à discrepantia, à contrarijs pulsionibus penitus remota alienaq; existunt, perpetuamq; obtinent & immutabilem in se ipsis constantiam ac ueritatem; quæ cum sit familiaris philosophiæ facultas, mathematicæ istæ artes & scientiæ, uel quod animum sic erudiunt ut solus ad speculandum sua uiniri & confidere consuescat: uel quod ipsæ quoque philosophiæ partes & membra quodam modo sunt, ad illā ipsam aspirantibus noscendæ quadam tenus, nec sine honore debito sunt prætereundæ. Nam quod magnitudo earum deterreat nonnullos, & desperare penè sibi cogat, non est hoc artis nec difficultatis ex arte, sed imbecillitatis, & desidii uitium: equidem non eo inficias, esse in artibus ipsis non difficultatem mehercule, neque operositatem (ut ita loquar) abhorret enim res à natura uerbi, sed subtilitatem potius, & abstrusionem quādam rerum intelligibilium, nequaquam expositam populo, nec patentem hebetibus tardisq; ingenijs, quæ tamen acutorum, & ualentium ingeniorum aciem non effugiat, quo illa paruo ductu
exiguaq;

exiguaꝫ monstratione intenta tam facile tamꝫ celeriter penetrant, non ut alienas & inhospitas peragrarè regiones; sed uti in suo regno dominari uideantur; est enim permagna hominum ingenijꝫ innata uis, in quibus illa hominibus ab natura benè locata & constituta sunt; atque ita magna, ut neque numero rerum, quas concipiunt, apprehenduntque, uincantur, neque amplitudine & mole opprimantur, nec tenuitate acuminèꝫ frustrentur. Sed quemadmodum oculi, quibus à natura uergeti & perspicaces sunt traditi, facili leniꝫ conuersu in quam se cumꝫ dederint partem, celeriter omnia & sine labore quæ uolunt contuentur. Sic mens bene instituta, & subornata à natura ad omnia comprehendenda in quæ intenderit est perspicax. An si hoc esset difficile, tantopere plurium artium scientia & copijs se instruere, tot olim è scholis Græciæ doctissimi homines prodixissent; illamꝫ magnificam & gloriosam (ut tum quidem uidebatur) promulgassent uocem, sese paratos esse omnibus quacunque de re quis quæreret statim res

spondere. Quod primus fecisse traditur Leontinus Gorgias : cui quidem ob eam rem tanti honores à communi Græcia habiti sunt, ut ex omnibus unī non inaurata Delphis, sed aurea statua collocaretur: quæ tamen nouæ ostentationis professio principio in admiratione habita, postea turba & multitudine idem faciētium, profitentiumq̃, euiluit : atque alij tamen suo ingenio & studio ostentando artium istarum, quas liberales dicimus, & bonarum literarum regionibus se tenuerunt. Hipias uerò qui in olympiorum celebritate totius Græciæ multo maxima non solum ingenuas omneis disciplinas callere sese, earumq̃ idoneum cuius autorem & magistrum se fore professus sit, sed palàm audiente Græcia, etiam annulum quem in digito haberet, soccos quibus indutus, pallium quo amictus esset, ab sese factos & fabricatos gloriatus est, non ne declarat nullam esse artem quæ effugere hominis ingenium aciemq̃ possit? quanquàm iste quidem fortassis nugator, & cæteri cum illa gloria non ferendi. Ad illos te reuoco,

qui sum

qui summam uim & gloriam perfectæ sapientiae sine ulla ostentatione cōsecuti sunt. An tu putas quicquàm fuisse in rerum natura, aut in ullius artis scientia, quod aut amplitudinem, prudentiamq; Platonis, aut acumen ingeniumq; Aristotelis, aut ubertatem Theophrasti, aut Polemonis, Arcefilæ, Chrysippi, Carneadis copiam diligentiamq; præterierit? quanquàm horum quidem talium & multitudine & gloria redundauit uetus Græcia, ut singulos nominare non sit necesse. Nostri in hoc genere infrequentiores, quod accidit fortunæ uitio. Vix enim aperto ad philosophiam aditu, primus M. Varro ueterum omnium doctissimus, deinde flumen illud aureum eloquentiæ Cicerō eo se immiserat, Romanæq; ingenia secum pertrahebat, cum repente commutato reipub. statu, barbari & mores & literæ silentium optimis artibus indixere. Sed ut ab illis antiquis sæculis ad nostra tempora deueniamus: non te puto arbitrari eum quem maxime miraris, quem semper in manibus habes, quem assidue legis, Petrum Bembum, sine multa

rum disciplinarum cognitione & scientia ad tam eximiam laudem eloquentiæ totiusq; sapientiæ peruenire potuisse; in quo quidem homine maximum est ornamentum ætati nostræ constitutum, & mihi singularis ex eo lætitia, quando nos inter nos sanctissimo fœdere amicitiae iam inde ab adolescentia coniuncti, nihil germanis fratribus in amore mutuo concedimus. Quid de Hieronymo Aleandro? Quid de Desiderio Erasmo dicam, hominibus doctissimis & omnium artium ac doctrinarum cognitione, usu, memoriâq; celebratissimis? Quid de Andrea Alciato nostro? ac ne longius abeas: tuus Paule Gregorius Lilius, cuius tu primo cum patre tuo etiam dum cum esses, autoritate & diligentia bonis literis imbutus es: non ne complurium doctrinarum scientiam sine difficultate tanta affecutus est? Nam is quo cum ipse assidue uiuit, quem nos quoque admirari soliti sumus uir clarissimus & nobilissimus Ioan. Franciscus Picus, cuius tandem scientiæ aut disciplinæ expers ulli unquam uisus est? qui cum haberet domesticum exemplum

quod

quod imitaretur, hominis omnium in omni uirtute & doctrina maximi, Ioannis Pici patruī sui, suo ingenio diligentiaq; perfecit, ut non illum desiderare iam mortuum, sed eum in huius ipsius eodem sanguine procreati, doctrina & moribus recognoscere possimus. Verum ne sit infinitum numerare omnes, qui studio acri atque ingenio præditi in pluribus artibus facultatibusq; uiguerunt, sic in præsentia concludamus. Cum ista quæ in ingenuis & præclarissimis artibus posita sunt, habeāt quandam in dissimilibus generibus, consimilem tamen ad quærendum & inuestigandum uiam, per quā tanquā uno eodemq; spiritu omnia contineantur: facile patere ea bonis & acutis & uigilantibus ingenijs, ijsq; ad comprehendendum parata expositaq; esse: tardis autem, atque hebetibus, & imbecillitate desidiaq; corruptis apparere difficillima, uerissime ut dictum esse uideatur, aut cito ea percipi, aut nunquā: quod non uarietatis in illis, neque artium difficultatis, sed ingeniorum & uoluntatum omne sit discrimen. Nec si qui extiterunt,

extantq;

extantꝫ quotidie, qui singularem aliquam ex his artem cum sibi tractandam cognoscendamꝫ proposuissent, omnem suam ætatem in ea consumpserunt, id fanè mirandum est: quod idem potest contingere nauigantibus, ut cum sibi portum aliquem proposuerint, quo uelint proficisci, capti fortè inter nauigandum alicuius loci amœnitate, dimisso pristino cursu, resideant ibidem, & sua omnia componant: properantibus quidẽ ad philosophiam, ut tu modò dixisti, in qua est portus nostris fortunis constitutus, hæc tanquàm diuersoria capienda sunt, commorandumꝫ in his quoad expedit, & cognitioni satis sit, quæ hæctenus esse debet, ut locorum situm & mores, cultusꝫ hominum non tanquàm ciuis & incolæ, sed ut curiosus uiator inspexisse uideare: ut cum eodem fortasse redeundum tibi fuerit, non itineris monstrator quærendus, sed notum & familiare hospitium sit ineundum. Sic in disciplinæ & artibus cæteris, per quas gradimur tendimusꝫ ad philosophiam, ipsa artium principia & fundamenta cognoscenda sunt, capitaꝫ illa rerum è

quibus

quibus omnis postea ad singulas tractandas & confirmandas res argumentatio ducitur, percipienda penitus, & in memoria sunt constituenda; aliquæ etiam singulares noscendę quęstiones, neque omnes tamen, quęcunque in illa arte colligi & concludi possunt: id enim iam infinitum est, & in quo complures uiri boni tempus omne suū atque ocium disposuere, capti illecebra desideriosę cuiusdam delectationis: parit enim ex sese semper aliquid atque gignit ipsa in unaquaq; arte assidua uolutatio, quod cum uoluptate cōtemplere, dum res cunctas minutatim obire uult, quę sub illius artis cadunt notionem: nec modum sibi facit, nisi is se euoluat & explicet qui quemadmodum Vlysses maiore uí ad se eñciendum nixus est, quàm ut ad Sirenarum cantus posset adherescere, Illud possum ego confirmare & polliceri audacter, si quis per hasce facultates & disciplinas contenderit ad philosophiam, & illarū cognitione doctrinaq; mediocri non tam instructus quàm imbutus, huic omnium scientiarum dominæ totum sese dediderit, fore uti postea cum usus

acciderit

acciderit, ad illarum unam quancunque rediens, & aliquid in ea nosse tractareq; instituens, multo id & facilius agat & melius, quàm si expers philosophiæ in illius unius studio ætatem totam contriuisset: reuertetur enim ex opibus copijsq; philosophiæ & animo & ingenio multò paratior. P A V. Iam intelligo mi pater & facilitatem illam quam dicis, & modum, & ordinem quem tenendum putas, prorsusq; ita agi oportere persuasus sum. Sed quod sepius iam mihi te loquente accidit, ut amore quodam ferretur ad philosophiam, eo nunc uehementius me inflammari sentio, quòd nihil usquàm præclarum neque appetendum esse uideo, quod non ex illa, aut propter illam sit. Ecce quis igitur mihi ille erit dies, cum in tanti possessione boni Deorū immortalium summo, & tuo pater beneficio positum esse me cognoscam? I A. Et breue est quod tibi uig etiam nunc restat, & omnia futura sunt tuo isti animo facillima: ac moralis quidem philosophiæ initia iam attigisti, ad summas autem & altissimas philosophiæ partes ac rationes certa semita est, qua ego te deducā,

cum

cùm curriculum hoc confeceris, quod tamen totū penè percucurristi: cæteris enim liberalibus disciplinis à te perceptis, Geometriæ aliquantū plus & Astrologiæ quoque studiū ac temporis est impendendum; quod tamen utrunque una æstas effecerit, atque ita ut omnia è Græcis scriptoribus petas, quando latina perturbatius scripta sunt. Et quoniam de Astrologia adhuc nihil diximus, ne ea quidem silentio uidetur prætereunda esse, quæ est cœlestium non tam naturarum & corporum (id enim philosophiæ munus est) quàm motuum illorum tot atque tantorum, & diurnarum ac nocturnarum concursionū circuitionumq; tã in uniuerfis globis cõtinentibus omnia, quàm in ipsis stellis sideribusq; scientia; cuius non omneis partes, neq; singula articulatim membra nosse necesse est, nisi si quis illam artem uelit profiteri: scire quidem quantum satis est, ad philosophiam tendentibus, & quod in facultatis illius principijs consistit addiscere, certe humanum est. Quis enim est tam agresti animo, & tam auersus aureis suas ab ipsa uoce naturæ, qui

non

non spectaculo & contemplatione tantorum luminum, ad aliquam eorum considerationem moueatur; aut qui non studeat nosse locum in quo siti sumus, medius, infimus, an summus ille sit; ortus quoque signorum & obitus, solisq; & lunæ, & cæterorum errantium conuersiones, tum dispareres inter se, tum suis tamen unam quamque spatijs & temporibus solennes atq; statas; astrorum quoque ipsorum unius ad aliud accessus, & plerunq; antecessus, subitos etiã interdum recessus; defectus item (ut poëta inquit) Solis uarios, Lunæq; labores, Cur tantum oceano properent se tingere soles Hybernici, uel quæ tardis mora noctibus obstet, & cætera eiusdem modi, quæ qui percipere animis suis contemnunt, nō ut philosophiam iidem percipiant, sed ut homines esse existimētur magnopere est illis elaborandum, P A V. Vere ita est, nam si orta est ex admiratione cura cognoscēdi & percipiēdi, ut te sæpe audio loqui, nihil est profecto rerum istarum quæ in cœlo sunt contemplatione admirabilius. I A C. Hoc quidem cursu Paule confecto (quoniam ad tuę

ætatē

ætatis spatia iam accessimus, nihil enim tibi, aut paulum quiddam adhuc deest ex his quæ supra dicta sunt) intrandum demum est in philosophiæ campos latos atque patentes, eosdemque feraces & frugiferos rerum omnium, quarum ad alendam beatissimam uitam usus esse aliquis atque opportunitas potest; quod nos quidem facere in te coepimus, qui te admouimus ad Aristotelis Ethica: qua ex lectione intelliges quæ tibi in moribus recta atque ingenua sunt, usu & disciplina comparata, non ipsam uirtutem esse, sed simulacrum imaginemque uirtutis: cui tamen, ut alio loco diximus, spiritum atque animam philosophia infusura, & simulacrum exanime ac mutum, uitale simul ac uocale effectura est. Verum huic philosophiæ studio dialecticam esse adiunctam oportet, quam eandem & logicam appellamus: cuius artis partem eam, in qua de figuris & modis argumentandi traditur, iam pridem te docuimus, quarum ipse argumentationum multis iam rebus usum utilitatemque cognosti: sed restant multa atque ardua, quæ si intractata imperceptaque sint, labare men-

tem nostram in maximis inuestigandis rebus fermè sit necesse: est enim certa quædã uia & persubtilis ratio explorandi in unoquoque genere quo de quærat^{ur} aliquid, quid sit illius generis cognatum imprimis & proprium, unde ad cõcludendum & demonstrandum firmissime res argumētationesq; ducantur, quod hoc enucleatius scire, nosseq; oportet, quòd infinitæ penè sunt aptæ ad fallendum & in se quidem ipsæ longe alienæ à uero, sed ueri tamen similitudinem præ se ferentes rationes: quæ non imbutos modò mediocriter, sed sæpe homines doctissimos eruditissimosq; peruertūt, stantesq; deñciunt, & circumueniunt cautos: quibus nisi arma dialecticæ scienter periteq; tractentur: minime possit obfisti. Sed quoniam & hæc ipsa quæ nunc de dialectica dicimus & totam illius uim & potestatem paulò pòst in ipsis Aristotelis libris nobis monstrantibus cogniturus es, nō attinget plura loqui, nisi id tantum monere & præcipere, quoniam in ipso iam limine philosophiæ constitutus es, ut optimos autores scientiæ præstantissimæ, tibi semper legendos

gandos uolutandosq; proponas: Platonem imprimis, & Aristotelem: quorum quidem duorum cœlestibus ingenijs admirabilicq; scientia, iure se omnibus gentibus antepōnit Græcia, tum autem Græcos potissimum interpretes: nam hos qui latinam scriptiōnem professi, barbara omnia, pollutaq; reddiderunt, & inquinatis literis, præposterisq; questionibus, magnas offuderunt philosophiæ tenebras, magnopere tibi uitandos & fugiendos esse sentio: nihil enim asferunt ingenui neque recti: sed cum ueram ignorent philosophiæ uim, & rationes nostras, quas Græci sophismata uocant, pro legitimis & ueris rationibus consecruntur, ad clamandum quidem & litigandum ualde robusti sunt, in doctrina uero, & in ipsa sapientia prorsus sunt imbecilles: qui etiam uanitate quadam ingenij ignorantiaq; inducti, in eis rebus populi aucupantur famam, quarum eos rerum maxime pudere oporteret: sed horum turba ineptisq; reiectis, tu Paule sic philosophiam amplexator, ut eam intelligas artem esse bene beatę uiuendę: nec intelligendę solū, sed etiā

agendi, faciendiq; magistram; hæc tibi constantiam & firmitatem in bonis moribus allatura est: hæc copiam & ubertatē pulcherarum rerum ac sententiarum orationi tuæ suppeditabit: hæc te optimis instituet & consilijs & uoluntatibus, fideiq; tibi erit & officiij & integritatis semper magistra: hæc efficiet ut illud excelsum & erectum & liberum in animo, in quo inest dignitas, nunquam cedat fortunæ, non secundis ullis rebus, non aduersis permoueatur. Quod si qui huc peruecti & uberibus philosophiæ aliquandiu aliti, ad alia uitæ studia deinde se conuerterint, siue ius ciuile uoluerint exequi, siue reipub. curam domi belliue, siue quancunque aliam artem sectamq; earum quæ cum honore laudeq; suscipiuntur, sciant illi ad quam se cunque dederint partem, & facilitatis multò plus in assequendo, & in agendo prudentiæ atque industriæ esse secum delaturos. Qui uerò in philosophia perpetuum uitæ suæ domicilium constituerint, eos Dei potius similes, quàm ex communi hominum more ac natura iudicandos esse. Quorum quidem de numero te impris

mis

mis cupio esse Paule, ut tua ad uirtutem in=
 doles, nostrumq; desiderium optimo ac præ=
 clarissimo fini terminetur. Egoq; qui
 nullos refugio ut te erudiam &
 instituam labores, hac po=
 tissimum in te poste=
 ritatis spe con=
 solatio =
 neq;
 sustenter.

F I N I S,

E R R A T A.

- Pagina 16. uersu 2. lege, Optimum isthuc quidem.
- Pag. 38. uersu 4. lege, quàm quæ adhuc eū ipsum finem.
- Pag. 41. uersu 1. lege, quæstum.
- Pag. 52. uersu 17. lege, lux quoq; ipsa hæc diurna.
- Pag. 56. uersu 5. lege, proficit enim huiusmodi observatio.
- Pag. 57. uersu 2. lege, De quo suaferim.
- Pag. 66. uersu 3. lege, non tamen usq; eo.
- Pag. 72. uersu 3. à fine, lege, spes à nobis.
- Pag. 74. uersu 1. lege, ista contineantur. Et uersu 2. lege, ambo & creantur.
- Pag. 77. uersu 15. lege, quò melius hæc ueritatis.
- Pag. 80. uersu 13. lege, cupiditatem istam tuam. Et uersu 18. lege, per unigenum filium.
- Pag. 82. uersu 6. lege, posthabita.
- Pag. 85. uersu 7. lege, referas eum uoce.
- Pag. 92. uersu 16. lege, experiundo. Et uersu 23. lege, neq; ij aut.
- Pag. 100. uersu 2. lege, tota grammaticæ ars.
- Pag. 101. uersu 5. lege, & uerborum uidelicet.
- Pag. 109. uersu 16. lege, hæc hominū iniuria. Et uersu 3. à fine, lege, gaudeo tua ista in expendendis.
- Pag. 118. uersu 13. lege, addiscatur hæc ars.
- Pag. 128. uersu 12. lege, ipsaq; item leuis.
- Pag. 131. uersu 6. lege, ecquam in istis. Et uersu 14. lege, artes hæ, de quibus.
- Pag. 132. uersu 6. lege, in excelsissimo mentis loco.
- Pag. 139. uersu 11. lege, Cum hæc quæ in ingenuis.

十
十
十
十

WILLIAM SALLOCH
Pines Bridge Road
Ossining, New York

